

कविवरवेणीदत्तकृता
अलङ्कारमञ्जरी
॥ ॥ ॥ ॥ ॥

RGCSLIB





9024



Mr. 2/-

मिथिला विद्यापीठ ग्रन्थमाला

द्वादशतमं पुष्पम् (१ प्राचीनाचार्यग्रन्थावली)

कविवरवेणीदत्तकृता
अलङ्कारमञ्जरी



भूतपूर्वधर्मसमाजसंस्कृतमहाविद्यालयप्राध्यापकेन
भोपाह्वकविशेखरश्रीवदरीनाथशर्मणा
सम्पादिता ।

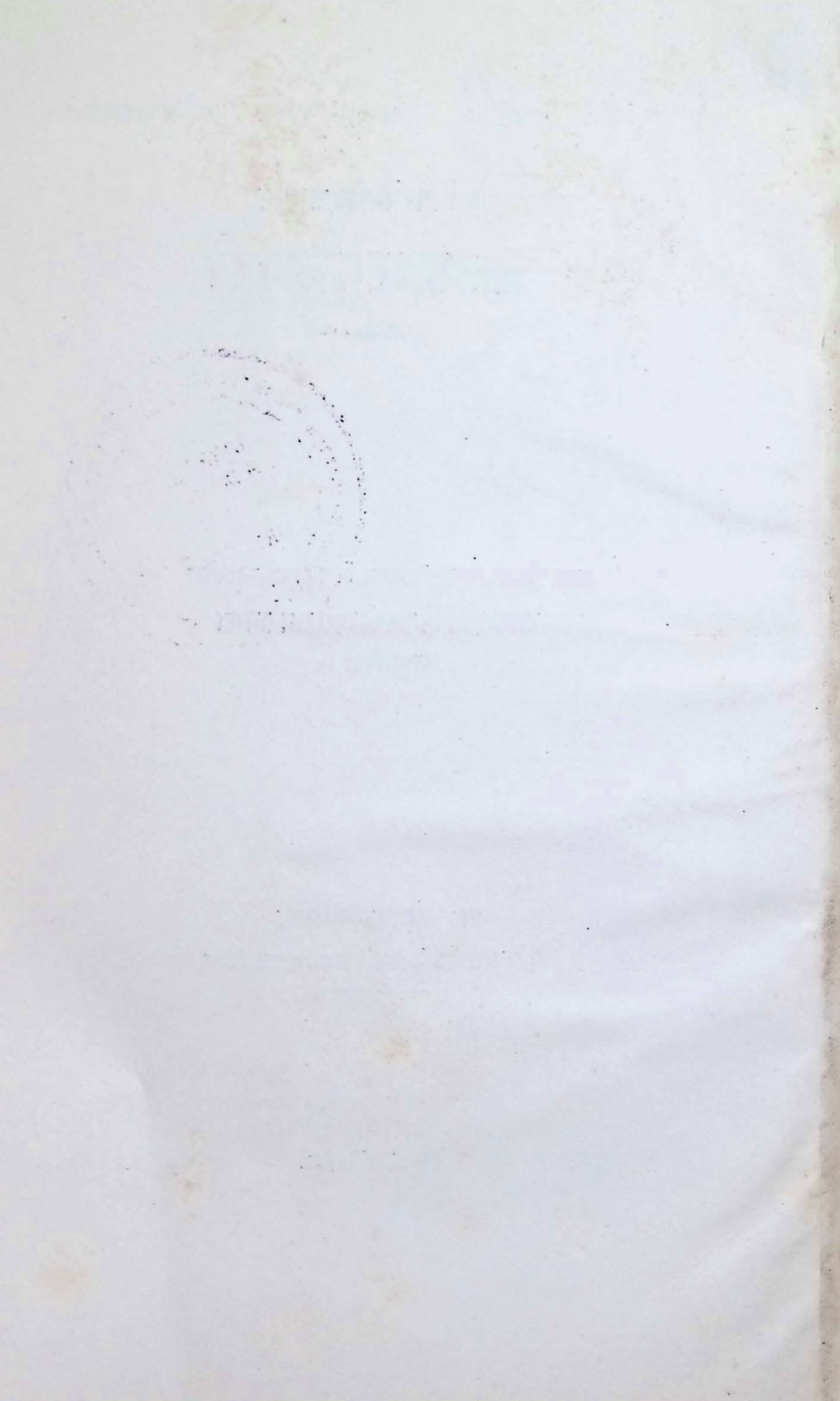
डा० श्रीजनार्दनमिश्रेण
मिथिलासंस्कृतविद्यापीठप्रधानेन प्रकाशिता



शकाब्दः १८८३

विक्रमाब्दः २०१८

ख्रिष्टाब्दः १९६१



Sanskrit

ALANKARAMANJARI OF VENIDATTA

Edited by
Kavishekhar Badarinarayana Jha

RGCSLIB



09024

Published by
Dr. Janardan Mishra
Director, Mithila Institute
of
Post-Graduate Studies and Research
in Sanskrit Learning
DARBHANGA.

1961

*Copies of this volume postage paid, can be had of
the Director, Mithila Institute, Darbhanga,
on receipt of Rs. 2/- by M. O. or
Postal Order or Cash.*

Printed by
RAJENDRA PRASAD
At the Janata Press, Madhubani.

Published by
DR. JANARDAN MISHRA
DIRECTOR
Mithila Institute of Post-Graduate Studies and
Research in Sanskrit Learning, Darbhanga.



The Government of Bihar established the **Mithila Institute** of Post-Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning at Darbhanga in 1951, with the object, Inter-alia to promote advanced studies and research in Sanskrit learning, to bring together the traditional Pandit with their profound learning and modern scholar with their technique of research and investigations, to publish works of permanent value to scholars. This Institute is one of the six others started by this Government as a token of their homage to the tradition of learning and scholarship for which ancient Bihar was noted. Apart from the Mithila Institute, five others have been established and have been doing useful work for the last few years—the Nalanda Institute of Research and Post-Graduate studies in Buddhist learning and Pali at Nalanda, the K. P. Jayaswal Research Institute at Patna, the Bihar Rashtra Bhasha Parishad for Research and advanced studies in Hindi at Patna, the Institute of Post-Graduate Studies and Research in Jain and Prakrit learning at Vaishali and the Institute of Post-Graduate studies and Research in Arabic and Persian Learning at Patna. In the establishment of the Mithila Institute the State Government received a generous donation from the Maharajadhiraja of Darbhanga for construction of the building on a plot of land also donated by him.

As part of this programme of rehabilitating and re-orientation of ancient learning and scholarship, the editing and publication of this volume has been undertaken with co-operation of Scholars in Bihar and outside. The Government of Bihar hope to continue to sponsor such projects and trust that this humble service to the world of scholarship and learning would bear fruit in the fulness of time.

उपन्यासः ।

अये साहित्यकोविदाः सुहृदः

तीरभुक्तिजनपदप्रतीकं श्री १०८ मत्सिद्धेश्वरीसान्निध्यप्रसिद्ध
'सरिसव' ग्रामोपसंश्लिष्टं 'हाटी' समभिधानसर्वसथमधिवसन्
भर्तृहरिनिर्वेदनाटक^१ हरिहरसुभाषितप्रभृतिश्रव्यकाव्यानां प्रणेतुर्हरिह-
रोपाध्यायस्य श्रोत्रियोचितविद्यासदाचारचारुणि वात्सकरमहाकुले
विष्वग्विश्रुतवैदुष्याज्जगन्नाथोपाध्यायादुद्भूतः^३ स्वस्त्रीयस्य मिथिला-
महीमहेन्द्रश्रीमाधव सिंहस्य सभास्तारो महाकविर्भगवद्भक्तो वेणीदत्तशर्मा
स्वान्तःसुखाय सहृदयसमुदयामोदनाय च रसनिरूपणात्मकं प्राग्
रसकौस्तुभं पञ्चादलङ्कारनिरूपणात्मिकमलङ्कारमञ्जरीमिमांसरलसरलेन
क्रमेण प्राणैवीत् । तेन वैक्रमोन्विशशताव्याः प्रारम्भोऽस्य कवेः स्थिति-
समयः सुखेन निर्धारयितुं शक्यते मिथिलेशमाधवसिंहसमयस्य^४ निर्णी-
तत्वात् तत्प्रपौत्रपुत्राणां व्याकरणाचार्यश्रावैद्यनाथशर्मश्रीकुञ्जनाथ-
शर्मप्रभृतीनामद्यत्वेऽपि विद्यमानत्वाच्च ।

किञ्च महामहोपाध्यायो गोविन्दठक्कुरः काव्यप्रदीपावसाने—

'दीपिकाद्वितयं कन्ये प्रदीपद्वितयं सुतौ ।

स्वमतौ सम्यगुत्पाद्य गोविन्दःशर्म विन्दति'[॥]

इति लिखन् पुरा 'मतौ पत्नीत्वं स्त्रीत्वनिर्दिष्टप्रबन्धयोः
पुत्रीत्वं पुंस्त्वनिर्दिष्टप्रबन्धयोः पुत्रत्वं च प्राचीकटत्, प्रायस्तदीयस-
रणिमेवानुसरन्नसावपि ज्यायसि रसकौस्तुभे पुत्रत्वं यवीयस्यामलङ्कार-
मञ्जरीं तु पुत्रीत्वं प्रादर्शयदिति न परोक्षं प्रेक्षावताम् ।

रसकौस्तुभरचनायामनेन नूनं महाकवेर्भानुदत्तमिश्रस्य रस-
मञ्जरीं रसतरङ्गिणीं चादर्शयता परिकल्पयता विलक्षणं लक्ष्यलक्षण-
निर्माणकलाकौशलमात्मनो दर्शितमिति तत्त्रितयालोचकैः सुविभावम् ।

१ नाटकमिदं स्व० म० म० मुकुन्दशर्मभिव्याख्याय प्रकाशितम् । २ इदं
प्राध्यापकश्रीरमानाथशर्मभिः परिष्कृत्य प्रकाशितम् ३ तथा च रसकौस्तुभा-
न्त्यश्लोकः—

'आसीद्यस्तीरभुक्तौ ललितकरमहावंशजश्चारुकर्मा,

चञ्चच्छास्त्राब्जभानुः प्रथितवरयशाः श्रीजगन्नाथशर्मा ।

चकोतस्यात्मजन्मा मुरहरचरणाम्भोरुहासक्तचित्तो,

वेणीदत्तः प्रयत्नादतिरुचिरतरं कौस्तुभं सद्रसानाम् ।

इति १४ महाराजमाधवसिंहो यावनसनाढ्या ११८३ तः, १२१४
वाचन्मिथिलामशाशदिति मिथिलाभाषामयेतिहासे निर्णीयं लिखितम् ।

इयमलङ्कारमञ्जरी नालङ्काराणां प्रकारभूयस्त्वकरी कुवलयानन्दादिवत्, न च प्रचुरपरिष्कारभू रसगङ्गाधरादिवत् न वा निगूढशब्दार्थनिधिः काव्यप्रकाशादिवत्, किन्तु विषमतमेऽलङ्कारदर्शनसानुमति समारुरुच्छ्राणां सरला निश्रेणी श्रेणीव तावत् परमामुपकृतिं विदध्यादिति सम्भावयामि ।

तत्र रसकौस्तुभो.मत्सवंश्येन पं० श्रीलेखनाथशर्मणा प्रागेव सम्मुद्रय प्रकाशितः सङ्ख्यावतां सम्भावनामवापत् । अलङ्कारमञ्जरी तु नितरामप्रसिद्धा विहारतत्त्वान्वेषणसमितिप्रकाशितसूचीपत्रमात्रोल्लिखिताभिधाना चिरान्वेषणादायुष्मतः सौराठग्रामाभिजनस्यव्याकरणसाहित्याचार्यश्रीफेकूमिश्रस्यादर्शपुस्तकप्रदानौदार्येण शुभय्योँ-‘एम्०९०’ विरुद्विभूषितस्य न्यायाचार्य श्री धीरानन्दमिश्रस्य परिश्रमेण च मयाऽधिगता कीटपटलकवलिताक्षराऽपि यथामति कथञ्चन सम्पूर्णं संशोधिता मिथिलासंस्कृतविद्यापीठाध्यक्षाणां (डाक्टर) श्रीजनार्दनमिश्रमहोदयानामादेशेन प्राध्यापकश्रीमदनन्तलालठक्कुराणां प्रबन्धेन च सम्मुद्रय प्रकाशिता तत्रभवतां पुरस्तादुपस्थाप्यते ।

आदर्शपुस्तकान्तरानुपलम्भेन मद्बुद्धिवैगुण्येन च सम्भावितानामत्रत्यत्रुटीनां गुणपक्षपातेन क्षमां विचक्षणानभ्यर्थय इति

मिथिला
वसन्तपञ्चमी
२१-१-६१

}

निवेदयते विद्वद्वन्दवशर्व्वदो—
वदरीनाथ (भ्ता) शर्मा ।



श्लोकानुक्रमिका

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
अङ्के स्थिता घनरुचेः	... १०	इयं भवित्री...	 २८
अङ्गाङ्गिभावे	... ४७	इष्टकार्यविरुद्धा चेत्	 ३६
अनङ्गरङ्गप्रतिमम्	... २६	उच्चैः शिरा बहुतरा	 १३
अनुपात्तनपि प्रश्नवाक्यम्	३४	उत्कर्षव्यक्तये यत्तु	... २६
अन्यस्मै क्रियते यत्र	... ३५	उत्तरोत्तरमुत्कर्ष	 ३५
अन्यं विना यदा	... २६	उत्तापं तनुते...	... २१
अपमानं स्वमानाय	... ३६	उत्पत्तिर्वसुदेवरुद्धभवने	 १६
अप्रस्तुतप्रशंसा	— १५	उद्धूतः करिराजकुम्भ	 ३१
अप्रस्तुतानाम्	... १६	उद्देश्येषु विधेयानाम्	... २२
अप्रस्तुतो न्यूनगुणः	 ४६	उद्यत्सत्यगिरम्	... ४४
अप्रस्तुतं वस्तुत्वं	... ४६	उपमाकल्पकं वाक्यं यत्र	
अप्राकरणीकत्वेन	 ४३	सम्भवतोः	 १५
अभिसर भटिति निकुञ्जम्	१४	उपमाकल्पकं वाक्यं यत्रास-	
अर्थश्लेषः समासोक्तिः	 ७	म्भविनोर्द्वयोः	 १४
अरौ हरौ बन्धुजने	 २२	उपमानन्वयः	 ७
अलङ्कारं विना नारी	 १	उपमानांश एव स्यात्	... १०
आख्याताश्च स्वभावोक्तिः	७	उपमानोपमेयत्व	 ६
आछन्नं गगनम्	— ३०	उपमेयं व्यवस्थाप्य	 १२
आदाय पूर्णशशिकान्ति	... ११	उपादानात्	... २०
आदावन्ते च तरणैः	 २३	एकव्यक्त्यन्वितो धर्मः	 २५
आनन्दकन्दमरविन्द	 ४	एकस्त्वं नृपते	 २२
आलोकिते त्वयि	— १८	एकस्थयुगपद्वृत्तिः	... ४५
आसीत् पूर्वमगाधसिन्धु	... ३१	एकस्यैव प्रधानस्य	... ३०
आक्षेप उपमानस्य	 ४३	एकेन साधितम्	... ४६
आक्षेपालङ्कृतिः प्रोक्ता	— ७	एकेन स्तनमेकम्	... २४
इयमलौकिक कोमलता	 ३८	एकोच्चारणतो यत्र	... ६

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
एको निश्चयगर्भः	 ११	गङ्गाजलेन धौतस्य	... ४६
एकं पदं बोधकं स्यात्	 ८	गङ्गाभुजङ्गधरतुङ्ग	 २५
एणीदृशो लोचन	२८	गङ्गोत्सङ्गसमुद्भूतम्	... ४३
ओष्ठविद्रमकान्त्या	 ४६	गङ्गे भस्मविलेपनम्	... २५
कथमथ वारं वारं	... ५	गम्यते यदि सादृश्यम्	— १८
कथयन्ति हरे नाथ	 ६	गरलं मुखे खलानां	... ३६
कथितोऽर्थान्तरन्यास	— ७	गिरिजामानभङ्गाय	— ३७
केनकलतायां कमलम्	— १६	गुणसाम्यप्रभावेण	... ४४
करतलप्रविनिन्दित	... २०	चमत्कारप्रसूरेककाव्ये	— ४७
करस्पर्शेन नलिनीम्	 ४७	जनकस्य गुणाद् यत्र	 ३८
कलाभिरापूरित	— ४२	जम्बालजालकलितानन	 ३
कस्त्वं चक्री ब्रज	— १	जलदोऽयमिति ज्ञात्वा	 ३८
का ते मूर्ध्नि	... २	तद्गुणातद्गुणौ चैव	... ८
कारणान्तरसत्त्वेऽपि	... ३६	तनुवद् भासते कान्तिः	... ६
कार्यान्तरं विदधतः	... ४५	तव कीर्तिलता देव	... ४५
किं ते पुरः....	... १६	तपोभिरुग्रैर्गिरिजे	... १८
किं ध्येयं सुधियाम्	— ३३	तव वदनामृतरश्मावुदिते	— २२
किं पियूषमयूख एष	... ११	तापं तनोति तपनो दहनः	... १७
कुरङ्गस्य वनप्रान्ते	... ४३	त्वमेव वससि स्वान्ते	... ४५
कृत्वा प्रौढप्रतिज्ञां	... ४	दहनो भवति सुशीतो यदि	१५
कृशाङ्गि शीतांशुरिवाननं.	 ८	दानप्रवाहपरितोषितभूसुरस्य	२०
कोदण्डच्युतवाणो दासरथेः...	३६	दानेन भूपरिवृढस्त्रपया	— १६
कोमलमपि खलवचनम्	... २४	दारितदुरितकदम्बो	... १
क्रूराः कामशराः	... ३०	दूरादेव प्रियं ज्ञात्वा	... ३५
क्रेता विद्रममुक्तानां	... ३५	दशा पश्यामि गोविन्द	— २

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
दृशं दत्त्वा प्रीतः	 २७	प्रकृते प्रकृताऽभेदः	— १४
देशेषु मिथिला श्रेष्ठा	— ३५	प्रतापतपनोत्ताप	 ३३
धरण्या शोभते राजा	... ३४	प्रतिपक्षोत्कर्षफला	— ४०
धराधरास्तुङ्गतर्ङ्ग	— ३६	प्रतिवस्तूपमा तद्वत्	... ७
धीरोप्यधीरताम्	— १८	प्रतिवस्तूपमाम्	 १७
ध्रुवं नूनमिव प्रायो	— १०	प्रत्यनीकं मीलितं च	... ७
न तत्पुरं यत्र	— ४२	प्रत्याय्यते विशेष्यस्य	— ३२
न तन्मुखं यन्त्र	... ४२	प्रवालरुचिरे पाणौ	... ४३
नलिनीदलमपि	 २१	प्रियमालोक्य सुमुखी	... ३३
नक्षत्राणि रजःकणान्	 १७	बालाः शैवालतुल्याः	... ८
नारायणपदे प्रेन	 ३४	भक्तिं विना मधुरिपोः	... २६
निगूहन् पदार्थस्य	... ४०	भर्तुर्गमनरोधाय	... ३७
निशा न दृश्या	... २६	भवती सृजता	— ४५
नीचाशयमकूपारम्	— २०	भवत्यनातपे	... २१
नीत्वा करेण	 ४०	भवद्यशोभिः	... ४०
नीलवासो वृता	 ४४	भाविकं काव्यलिङ्गं च	... ७
नोपैति घटनाम्	 ३८	भिन्नत्वे सति साधर्म्यं	... ८
पदार्थयोरभेदे स्यात्	 ५	भिन्नदेशगतत्वेन	... ३६
परवशतां समुपेतो	 २	भूतस्य भाविनो वापि	 २७
परसन्तापको यस्तु	 १५	भेदज्ञानसहाय	... १६
परिवसति न यस्या	 ५	भेदोक्तिसहिता चैका	— १०
पर्यायश्चानुमानं च	 ७	मधौ प्रमोदाय	— ४१
पुरा मुरारे तव नाम	 २८	मध्येस्थिता गुरुजनस्य	... ३३
पूर्वपूर्वपदार्थेषु	 ४१	मन्दमन्दमरविन्द	... ४
पूर्वं रामसरूपतामयमितः	३७	माधुर्यव्यञ्जकैः	... ३

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
मित्रावसानसमये	१३	रुद्रोऽयं समुपागतः	११
मृतावासो वासो	६	रे रे धीर समीर	१४
यत्र किञ्चिदपि	३२	लावण्यातिशयेन	३७
यत्र पुंसि हरिभक्ति	३२	लावण्यामृतजलधौ	१०
यत्र साध्यस्य	३१	लावण्यामृतजलधौ	४७
यत्नं विनैव सिद्धिः	२७	लावण्यैकतरङ्गिणीम्	४३
यत्परस्परमुत्कर्ष	३४	वज्रविन्दुलसदिन्दु	१२
यदन्यस्य समानस्य	३३	वर्णसाम्यमनुप्राप्तः	२
यदाधारमहत्त्वार्थः	२६	वस्तुगत्या विरोधस्य	२३
यदा ध्येयमहत्त्वार्थ	३६	वस्तुनोस्तुल्यगुणयोः	३७
यदिचेदादिभिः शब्दैः	१६	वाक्यार्थस्य क्वचित्	२८
यदुक्तमन्यथा	१	वारिदेन विना	६
यदेकस्य तु वर्णस्य	३	बाले तावकवदनं	८
यशो निशाधीश	३२	विकसति नहि	२२
युष्मत्कोदण्ड	४	विशुच्छटाघनवटा	२७
युष्मत्पाणिभुजङ्ग	३८	विनाऽपि कारणम्	२१
युष्मद्विचुगणद्वारि	२६	विना प्रसिद्धमाधारम्	४५
युष्मद्विक्षुगणाङ्गना	३०	विम्बं शरत्पर्वाणि	१७
यः प्राकरणिकत्वेन	२०	विरिञ्चिवैकुण्ठः	३६
यः समैरसमैर्वापि	२७	विशेषणतया पूर्वम्	४१
रम्भाजम्भारि	३	विशेषस्य तथा	२३
रम्भायुग्मे कनकलतिका	१६	विस्फुरन्ति त्वदङ्गानि	६
रसमये समये	५	वेणीदत्तकवेः क्लृप्ता	४७
रामकृष्णौ पुरोवीक्ष्य	२६	वैयर्थ्यमुपमानस्य	४३
रीतयन्त्रिविधा ज्ञेया	३	वंशीस्वनस्तनितमुच्चतरं	१२

श्लोकाः	पृष्ठम्	श्लोकाः	पृष्ठम्
व्यञ्जनागम्य एवार्थः	 २६	सराने हृदये तस्याः	... ४६
व्याजेन गोपनं यत्र -	 ३३	सर्वथाऽपि वृथा—	 २३
शटा हरीणाम्...	 १६	सह कमलकलापैः	 २५
शब्दार्थालङ्कृतीनां तु	 १	सानन्दं वनदन्तिनो	... १५
शरीरकान्त्या...	... ४०	सामान्यस्य पदार्थस्य	... २३
शिशुस्त्रोतिर्यगादीनां	... २४	साम्यातिशयतो...	 ११
शैलाश्चरन्ति...	 १४	सारं भवेऽत्र धरणी	... ३६
श्रीकृष्णरुचिसम्पर्कात्	 ४६	सुतरौ विलसति...	... १३
श्रीखण्डपङ्कपटलम्	 ४४	सुन्दरगोकुलवृत्तं...	 ५
श्रीगोविन्दपदद्वन्द्व	 १	सुषमाविषयविनोद	 १०
श्रीरिवाभाति—	... ६	सूक्ष्मसारौ तथा ज्ञेयौ	 ७
सकृदेवाभिधानम्...	... १८	संगोप्योऽपि प्रकटितः	... १३
सजातीयानुपूर्वीक	— ५	स्तुतिर्निन्दामुखेन...	— २५
सज्जनाः खलु...	 २३	स्मेरं सङ्कलयन्...	... २४
सत्यासक्तमना...	 ६	स्वगुणं यत् परित्यज्य	 ४५
सत्ये धर्मतनूभवो	 १२	हरिणा शोभते लक्ष्मीः	 ३४
सपत्नीस्तनकस्तूरी	... ४१	हारः प्रवालम् ..	 २४
समानदर्शनोद्बुद्ध	 ४२	हाराः पतन्ति...	 २६
समुदयते हिमधामा	 २१	हृदयभवाधिकवाधां	 १३
समुपेते निजदयिते...	 ३५	हेतुसत्त्वेऽपि कार्यस्य	 २२
सम्बन्धः स्यादनेकत्र	 ३१		

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

107

॥ अलङ्कारमञ्जरी ॥

दारितदुरितकदम्बोरोलम्बोल्लसितमौलिना ललितः ।

कल्याणं सुचिरं वो रुचिरं लम्बोदरः कुरुताम् ॥१॥

श्रीगोविन्दपदद्वन्द्वकञ्जरञ्जनकारिणी ।

‘वेणीदत्तेन’ कृतिना कृताऽलङ्कारमञ्जरी ॥२॥

अलङ्कारं विना नारी यथा न खलु रोचते ।

तथैव तं विना वाणी कवीनां नैव शोभते ॥३॥

शब्दार्थालङ्कृतीनां तु लक्ष्यानि मनीषिभिः ।

कृतानि तेषां स्वल्पानि लक्ष्याणीह [प्रदर्शये] ॥४॥

[तत्र] प्रथमं^१ वक्रोक्तिं लक्षयति—

यदुक्तमन्यथा वाक्यमन्यथाऽन्येन [योज्यते] ।

वक्रोक्तिः सा परिज्ञेया श्लेषतः काकुतो द्विधा ॥५॥

श्लेषतो यथा मदीयरसकौस्तुभे^२—

कस्त्वं चक्री व्रज निजपुरं नात्र सर्पस्य वासो-

गोपालोऽहं विपिनसविधे गोष्ठमस्ति प्रयाहि ।

१ एतदुपलक्षणं पुनरुक्तवदाभास चित्रयोरपि तदुक्तं सोमेश्वरेण—

‘वक्रोक्तिरप्यनुप्रासो यमकं श्लेषचित्रके । पुनरुक्तवदाभासः शब्दालङ्कृतयस्तु षट् ॥’ इति । २ ग्रन्थोऽयं रसनिरूपणात्मकः ।

पद्मेशोऽहं व्रजति' न धरामण्डले चण्डरश्मिः

कृष्णो^२ राधावचनविजितः पातु वोऽभीष्टमित्यम् ॥६॥

यथा वा—

का ते मूर्ध्नि जटावली वद पते वामां सरोजाननां

वामा किं^३ पुरुषोऽस्मि शैलतनये मुग्धे तदेवोच्यताम्

अन्या कां परिराजतेऽनलशिखा दिव्येति मन्दाकिनीं

शर्वाण्याः परिगोपयन् पशुपतिर्भन्याय भूयाच्चिरम् ॥७॥

काकुतो यथा—

परवशतां समुपेतो दयितो दूरं परं गन्ता ।

नायास्यति मधुसमये सखि रतिनिलये मनोजनुषः ॥८॥

अत्र नायास्यतीति नायिकयोक्तम् अपित्वायास्यत्येवेति सख्या योजितम्
अतः काकुवक्रोक्तिः ।

अनुप्रासं लक्षयति—

वर्णसाम्यमनुप्रासश्छेकवृत्तिगतो द्विधा ।

छेकं [लक्षयति]—

छेकोऽनेकेषु वर्णेषु साम्यं स्यात् सञ्ज्ञदेव हि ।

छेकानुप्रासो यथा—

दृशा पश्यामि गोविन्दमरविन्दविलोचनम् ।

गोपालबालसंवेशं^४ कालिन्दीपुलिने वने ॥९॥

१ चरतीतिपाठः साधीयान् । २ 'इत्थं राधावचनविजितः पातु वः कृष्ण-
चन्द्रः' इति पाठोऽक्रमत्वदोषपरिहारः । ३ 'पुरुषोऽसि' इति पाठान्तरम् ।

४ सङ्घेशनिति पाठान्तरम् ।

[वृत्त्यनुप्रासं लक्षयति]—

यदेकस्य तु वर्णस्य समत्वं स्यान्मुहुर्मुहुः ।

तत्प्रोक्तो वृत्त्यनुप्रासो रसविद्याविशारदैः ॥१०॥

वृत्त्यनुप्रासो यथा—

जम्बालजालकलिताननकञ्ज भाल-

लम्बालकालमतिमञ्जुलकण्ठमाल ।

भञ्जालवालशिशुकेलिसरोमराल

गोपाल पाहि करुणामय मां रसाल' ॥११॥

यथा वा मदीयविरुदावल्याम्^२—

रम्भा जम्भारिसम्भाषणमपि सहसा सञ्जहौ चित्रलेखा

केवामेवा [विशेषात्] पतति न चरणे चोर्वशी गर्वशीला ।

तारा हारावमुच्चैः कलयति भजते पौरहूतीं च दूती-

मङ्गे लङ्गेश्वरस्य व्रजति न दयिता त्वद्गुणाकृष्टचित्ता ॥१२॥

[वृत्त्यपराख्याः प्रसङ्गाद् रोतीराह]—

माधुर्यव्यञ्जकैर्वर्णैरुपनागरिका मता ।

ओजःप्रकाशकैर्वर्णैः परुषा कोमला परैः ॥१३॥

रीतयस्त्रिविधा ज्ञेयाः काव्ये काव्यविशारदैः ।

एतास्तिप्तोऽथ वैदर्भीगौडीपाश्चालजाः स्मृताः ॥१४॥

१ रसिक । २ इयं प्रायोमाधवविरुदावली निधिलेशमाधवसिंहस्य वेणी-
दत्तकवेर्भागिनेयत्वादुपजीव्यत्वाच्च ।

उपनागरिका यथा—

आनन्दकन्दमरविन्दविनिन्दकाक्षं

कुन्दप्रसूनसमसुन्दरदन्तकान्तिम् ।

श्रीनन्दनन्दनममन्दशशाङ्कवक्त्रं

वृन्दावने परिसरन्तमनुस्मरामि ॥१५॥

अथवा^१ चुम्बकम्—

मन्दमन्दमरविन्दलोचनं सञ्चरन्तमयि नन्दमन्दिरे ।

पूर्णाचन्द्रसमसुन्दराननं तूर्णमिन्दुवदने विलोकय ॥१६॥

परुषा यथा मदीयरसकौस्तुभे—

कृत्वा प्रौढप्रतिज्ञां निखिलभटपुरोवर्तिना येन पूर्वं

पीतं दुर्शशासनोरस्थलमवरुधिरं दुर्गसङ्ग्रामभूमौ ।

सोऽहं^२ दुर्योधनस्य द्रूपदनृपसुताधर्षिणो मन्दबुद्धेः

किञ्चिद्भ्रूभङ्गशीलो गिरिगुरुगदया चोरुमाचूर्णयामि ॥१७॥

यथा वा—

युष्मत्कोदण्डकाण्डप्रदलितवपुषां भूभुजां भूमिभाजा-

माजां वा जग्मुरम्भोरुहललितदृशो या वनं शोकवत्यः ।

तासामुत्तुङ्गपीनस्तनमहह धरापाल पारीन्द्रवालाः^३

प्रोद्यत्कुम्भीरं^४ कुम्भस्थलयुगलवरभ्रान्तितो दारयन्ति ॥१८॥

१ एतत्सन्दिग्धम् । उपनागरिकाया उदाहरणान्तरप्रदर्शनाय यथा वेत्यु-
चितं प्रतिभाति । २ भोमसेनः । ३ सिंहशावकाः । ४ कुम्भीरोप्राहो
हस्तिवरो वा ।

कोमला यथा—

सुन्दर गोकुलवृत्तं श्रुतिमथ चित्तं स्थिरं क्रियताम् ।
तव विरहे धृतवाधा कथमपि राधा दिनं नयति ॥१६॥

यथा वा मदीयरसकौस्तुभे—

कथमथ वारं वारं लपितमुदारं हरे तनुषे ।
त्वच्चरितं नखरेखा कुटिल विशेषादियं ब्रूते ॥२०॥

[लाटानुप्रासं लक्षयति]—

पदार्थयोरभेदे स्याद् योजनामात्रभेदतः ।
विभिन्नशब्दधार्म्ये^१ तु लाटानुप्रास ईरितः ॥२१॥

लाटानुप्रासो यथा—

परिवसति न यस्याः सन्निधौ प्राणनाथो-
भवति तपननामा शीतधामा हि तस्याः ।
परिवसति च यस्याः सन्निधौ प्राणनाथो-
भवति तपननामा शीतधामा हि तस्याः ॥२२॥

यमकं लक्षयति—

सजातीयानुपूर्विकद्विर्तायेन पदेन च ।
भिन्नार्थबोधकं प्राहुर्यमकं बहुसञ्ज्ञकम् ॥२३॥

[यनकं] यथा—

रसमये समये समुपागते सविकले^२ विकले कुमुमालिभिः ।
असुरते सुरते हरिसन्निधौ सुवदने वद नेति न साम्प्रतम् ॥२४॥

१ विभिन्नशब्दधार्म्ये। २ सुविकले इति पाठान्तरम् ।

तथा वा—

वारिदेन^१ विना सखि सायं यामिनीपवनोदरतोयम् ।

वाधते शरणं कमुपेता^२ यामिनीपवनोदरतोयम् ॥२५॥

[शब्दश्लेषं लक्षयति]—

एकोच्चारणतो यत्र भिन्नार्थप्रतिपादकः ।

शब्दोभवति स श्लेषोऽलङ्कारः समुदाहृतः ॥२६॥

शब्दश्लेषो^३ यथा—

सत्यासक्तमना विभूषणरतिर्भृत्याभिसंशोभितः

कौमारोत्तमशक्तिहृष्टहृदयश्चक्रीश्वरोमाहतः ।

चञ्चच्चन्द्रकखण्डमण्डितशिरोरूपं दधानोऽर्जुनं

श्रीकृष्णो गिरिजापतिश्च भवतां भव्याय भूयाच्चिरम् ॥२७॥

‘कौ’ इत्यत्र ‘चक्रीश्वरोमाहतः’ इत्यत्र च शब्दगतश्लेषो बोध्यः ।

यथा वा—

मृतावासो वासो विषमशनमाशा हि वसनं

शिरोजालं माला सततमपि बाला तनुधरा ।

शिवस्येयं जाता जगति यदि हा तात कुदशा

तदन्यः को गण्यः स्थितवति विधौ मूर्ध्नि कुटिलः ॥२८॥

अत्र ‘विधौ’ विधातरि चन्द्रे च शब्दश्लेषः ।

अथार्थालङ्कारालक्षणीयाः । ते च—

१ पङ्क्त्यधिकारीयं छन्दः । २ अस्मृष्टम् । ३ स च वर्णपदलिङ्गभाषा-
प्रकृतिप्रत्ययविभक्तिवचनानां श्लिष्टत्वादष्टविधोऽन्यत्र द्रष्टव्यः ।

उपमाऽनन्वयस्तद्वदुपमेयोपमा ततः ।

उत्प्रेक्षाऽथ ससन्देहोरूपकापह्नुती तथा ॥२६॥

अर्थश्लेषः समासोक्तिः प्रोक्ता चैव निदर्शना ।

अप्रस्तुतप्रशंसाऽतिशयोक्ती परिकीर्त्तिते ॥२७॥

प्रतिवस्तूपमा तद्वद् दृष्टान्तो दीपकं तथा ।

तुल्ययोगित्वनामैकोव्यतिरेकः प्रकीर्त्तितः ॥२८॥

आशेषालङ्कृतिः प्रोक्ता कथिता च विभावना ।

कीर्त्तिता च विशेषोक्तिर्यथासङ्ख्यं तथेरितम् ॥२९॥

कथितोऽर्थान्तरन्यासनामालङ्कार उत्तमः ।

विशेषश्च तथाख्यातोविरोधोऽपि प्रकीर्त्तितः ॥३०॥

आख्याताश्च स्वभावोक्तिव्याजस्तुतिसहोक्तयः ।

विनोक्तिश्च तथाज्ञेया परिवृत्तिः प्रहर्षणम् ॥३१॥

भाविकं काव्यलिङ्गं च पर्यायोक्तं तथैव च ।

उदात्तनामाऽलङ्कारः समुच्चय उदीरितः ॥३२॥

पर्यायश्चानुमानं च ज्ञेयः परिकरस्तथा ।

व्याजोक्तिः परिसङ्ख्या च तथैवान्योन्यमुत्तरम् ॥३३॥

सूक्ष्मसारौ तथा ज्ञेयौ कथिताऽलङ्कृतिस्तथा ।

समाधिस्तु समं तद्वद्विषमं चाधिकं पुनः ॥३४॥

प्रत्यनीकं मीलितं च स्यातामेकाश्लीस्मृती ।

भ्रान्तिश्चापि प्रतीपश्च सामान्यं च विशेषकः ॥३५॥

तद्गुणातद्गुणौ चैव व्याघातः परिकीर्तितः ।

संस्पृष्टिसङ्करावेते चार्थालङ्कारसञ्ज्ञकाः ॥३६॥

तत्रोपनां लक्षयति—

भिन्नत्वे सति साधर्म्यमुपमानोपमेययोः ।

सत्यमारोपितं वा स्यादुपमा सा प्रकीर्तिता ॥४०॥

यथा—

कुशाङ्गि शीतांशुरिवाननं तत्र

प्रफुल्लनीलोत्पलवद् विलोचने ।

स्रवत्सुधेवोक्तिरियं च लक्ष्यते

मनोऽधुना कोष्णमिवेदमद्भुतम् ॥४१॥

यथा वा—

बाले तावकवदनं विधुरिव भाति ।

अमृतमिवाधरमधु किं न प्रददाति ॥४२॥

यथा वा—

बालाः शैवालतुल्याः कुवलयसदृशे लोचने ते च वक्त्रं

चञ्चत्पद्मानुकारं विशशकलसमं बाहुयुग्मं विशालम् ।

लावण्यैर्वारिकल्पाैर्हृदइव सुमृतोनाभिदेशः पुरस्ता-

दुत्तापं हन्त बाले कलयसि मम किं चित्तमेतन्न विद्वः ॥४३॥

अनन्वयं लक्षयति—

एकं पदं बोधकं स्यादुपमानोपमेययोः ।

एकवाक्यगतं यत्र तत्रानन्वय उच्यते ॥४४॥

१ परिगणनेऽस्मिन् प्रदीपपरिगणितकारणमालाया अनुल्लेखः तत्रा-
परिगणितस्य प्रहर्षणस्थोल्लेखश्च बोध्यः ।

यथा—

विस्फुरन्ति^१ त्वदङ्गानि त्वदङ्गानीव भूतले ।
त्वदीयवदनं कान्ते त्वदीयवदनोपमम् ॥४५॥

यथा वा—

कथयन्ति हरे नाथ त्वामिव त्वां मनीषिणः ।
शुक्तिशुक्तिप्रदातारमतस्त्वां शरणं भजे ॥४६॥

[उपमेयोपमां लक्षयति]

उपमानोपमेयत्वमुपमेयोपमानता ।
यदा मिथोभवेदेवमुपमेयोपमा तदा^२ ॥४७॥

उपमेयोपमा यथा—

श्रीरिवाभाति नियतं मतिस्ते पृथिवीपते ।
राजन् मतिरिवाभाति श्रीरियं शर्मदायिनी ॥४८॥

अत्र श्रिय उपमानत्वं मत्याः सर्वजनोपास्यत्वेन मत्याश्चोपमानत्वं श्रियः
स्थिरत्वेन बोध्यम् ।

यथा वा—

तनुवद् भासते कान्तिः कान्तिवद् भासते तनुः ।
अचलेव प्रभो कीर्तिस्तत्र कीर्तिरिवाचला ॥४९॥

अत्र तनोरुपमानत्वं कान्त्याः प्रतिपल्लमुपचीयमानत्वेन कान्त्याश्चोप-
मानत्वं तनोर्मनोहरत्वेन धरण्या उपमानत्वं कीर्त्याश्चिरकालस्थायित्वेन
कीर्त्या उपमानत्वं च विस्तृतत्वेन ज्ञेयम् ।

१ अत्र द्वितीयसदृशव्यवच्छेदो व्यज्यते । २ अत्र तृतीयसदृशव्यव-
च्छेदो व्यज्यते ।

[उत्प्रेक्षां लक्षयति]

उपमानांश^१ एव स्यात् कोटिरुत्कटतांगतः ।

यत्रोपमेयसन्देह उत्प्रेक्षा सा प्रकीर्तिता ॥५०॥

ध्रुवं नूतमिव प्रायो मन्येशङ्केपदादयः ।

उत्प्रेक्षावाचकाः शब्दाः काव्यविद्धिरुदीरिताः ॥५१॥

उत्प्रेक्षा यथा रसकौस्तुभे—

अंके स्थिता घनरुचेर्मधुवृद्धनस्य

पंकेरुहायत^२मुखी परिराजतेस्म ।

शङ्के कलातिविमला शशिनः कलङ्कः

पर्यङ्कमध्यकलिता भुवि सङ्गतेति ॥५२॥

यथा वा—

लावण्यामृतजलधौ मुखशशिनो मज्जतः सुदृशः ।

वेणी धौतकलङ्कश्रेणीत्यवधारितं विदुषा ॥५३॥

यथा वा—

सुषमाविषयविशदे रमणीमुखवारुताविजितः ।

नखमिषतो हिमधामा किमु वामाचरणपङ्कजे पतितः ॥५४॥

ससन्देहं लक्षयति —

भेदोक्तिमहिता चैकाऽभेदोक्तिसहिता परा ।

एवं द्वैविध्यमापन्ना सन्देहालङ्कृतिः स्मृता ॥५५॥

१ उपमेय उपमानश्लोक्तैककोटिकशङ्कैव सम्भावनालक्षणोत्प्रेक्षेति सारम् ।

२ आयतशब्दो रुचिरार्थकोऽपि ।

अलङ्कारमञ्जरी

एको निश्चयगर्भः स्यान्निश्चयान्तः परस्तु यः ।

भेदोक्तिसहितस्त्वेवं द्विविधः परिकीर्तितः ॥५६॥

निश्चयगर्भसन्देहो यथा—

रुद्रोऽयं समुपागतः किमु रुपा ख्यातः स पञ्चाननः

किं वाऽयं प्रलयानलो दहति नो सर्वा दिशः सर्वतः ।

कालः किं महिषासनः स विदितः सङ्ग्रामभीमाङ्गने

त्वामावीक्ष्य विपत्तरत्नकमटाः सन्देहदोलायिताः ॥५७॥

निश्चयान्तो यथा —

किं पीयूषमयूख एष रमते नाङ्कः समुद्वीच्यते

किं पङ्केरुहमुच्चकैर्विकसितं नालं क्व वाऽलं जलम् ।

इत्थं संशयसञ्चयाञ्चितहृदा बालोऽतिकाले मया

स्मेरत्वेन मनोहरेण विदितं वक्त्रं तवेति ध्रुवम् ॥५८॥

भेदोक्त्यसहितो यथा—

आदाय पूर्णशशिकान्तिचयं तु तस्या-

श्चेतोभवेन विधिना समकारि वक्त्रम् ।

नैवेद्यं तु वदनं जरसाऽवलीढो-

निर्मातुमत्र भुवने कुशलो विधाता ॥५९॥

रूपकं लक्षयति—

साम्यातिशयतो यः स्यादुपमानोपमेययोः ।

भेदधीकालिकोऽभेदारोपोरूपकमुच्यते ॥६०॥

१ इह द्वितीय चतुर्थं पष्ठवाक्यार्थबोधानां प्रथमं तृतीयं पञ्चमं वाक्यो-
त्थापितसंशयनिवर्तकत्वादेव निश्चयत्वव्यपदेशः ।

रूपकं यथा—

वंशीस्वनस्तनितमुच्चतरं दधानं
पीताम्बरायततडिल्लितिकानिधानम् ।
वृन्दावने रुचिरकुञ्जगतं निकामं
वन्दे मुकुन्दजलदं नयनाभिरामम् ॥६१॥

यथा वा—

वज्रविन्दु^१लसदिन्दुमञ्जुला
चारुदन्तरुचिचन्द्रिकोज्ज्वला ।
शीलशीतलमतिस्तु कामिनी-
यामिनी सुकृतिनाऽभिनीयते ॥६२॥

रूपकमाला यथा—

सत्ये^२ धर्मतनूभवो भुजवले भीमो रणप्राङ्गणे
गाण्डीवी नकुलः प्रतीक्सुषमासम्पद्विशेषे श्रुतः ।
प्रज्ञायां सहदेव एव विदितः कर्णोऽर्थिसन्तोषणे
षट् ते पाण्डुसुतास्तु कर्णसहिताश्चित्रं त्वमेकः प्रभो ॥६३॥

[अपहृनुति लक्षयति ।—

उपमेयं व्यवस्थाप्य यत्रासत्यतया पुनः ।
उपमानस्य सत्यत्वकथनं स्यादपहृनुतिः ॥६४॥

१ वज्रविम्बोति पाठानन्तरम् । २ इह प्राचीनचरणव्रये मालारूपकम्

यथा—

१ मित्रावसानसमये सखि वैरिणोऽस्य
चन्द्रस्य हन्त करसङ्गमशङ्कयाऽसौ ।
अभोजिनी सपदि सायमुपेतभृङ्ग-
श्रेण्यामिषेण गरलं कवलीकरोति ॥६५॥

[अपह्नुतिप्रकारान्तरं लक्षयति]—

सङ्गोप्योऽपि प्रकटितः केनचिद्वेतुना पुनः ।
योऽर्थस्तस्यापलापो यः सोऽप्यन्योऽपह्वः स्मृतः ॥६६॥

यथा—

सुतरौ विलसति लतिका तरुक्सलयपाणिना स्पृष्टा ।
ध्यायसि किं सखि पुरुषं नहि नहि वासन्तिका रीतिः ॥६७॥

यथा वा—

हृदयभवाधिकवाधां शमयतु को नागरादन्यः^२ ।
इच्छसि किं रतिचतुरं नहि नहि सखि भेषजं ब्रूमः ॥६८॥

[अर्थश्लेषं लक्षयति]—

परिवृत्तिसहः शब्द एको यत्रार्थयोर्द्वयोः ।
बोधको जायते योर्थश्लेषः सोऽभिहितो बुधैः ॥६९॥

यथा—

उच्चैरिशिरा^३ बहुतराम्बुधराभिसेव्यो-
नागावलीसततशोभितवासदेशः ।

१ मित्रं सुहृत् मित्रः सूर्यश्च । २ नागरो विदग्धो नगरनिवासी नागरं
मुस्तकौषधं च । ३ शिरःशृङ्गं च । नागौ हस्तिवर्णौ ।

चित्ते शकिङ्करकादृतपादपद्मः

संराजते धरणिभृन्नितरां धरायाम् ॥७०॥

[समासोक्तिं लक्षयति]—

प्रकृतेऽप्रकृताभेदबुद्धिर्या समवस्तुभिः ।

समासोक्तिरसौ त्रेधा कार्यलिङ्गविशेषणैः ॥७१॥

यथा—

रे रे धीरसमीर पुष्पजरजोवाहाद्रिकल्लोलिनी-

चञ्चल्लीकरवृन्दतुन्दिल सखे धन्यस्त्वदन्योऽस्ति कः ।

यद्दामासुरतावसानसमये स्वेदाभिरामानना-

त्वामालिङ्गति सादरं भुजलतामुत्तोल्य दूरान्मुहुः ॥७२॥

अत्र प्रकृते वायावप्रकृतस्य सन्नायकस्याभेदबुद्धिः ।

यथा वा—

अभितर भटिति निकुञ्जम् चलपल्लवपाणिना महती ।

त्वामाह्वयति वनाली सहचरि वनमालिनाऽऽदिष्टा ॥७३॥

अत्र प्रकृतायां वनाल्यामप्रकृतायाः कृष्णनिदेशकारिण्या अभेदबुद्धिः ।

[निदर्शनां लक्षयति]—

उपमाकल्पकं वाक्यं यत्रासम्भविनोर्द्वयोः ।

शब्दार्थयोः प्रकथनं तत्रैका स्यान्निदर्शना ॥७४॥

यथा—

शैलाश्चरन्ति नभसो निपतन्ति तारा-

धाराधरा धरणिगा यदि वा भवन्ति ।

१ चित्ते शो घनी कुवेरश्च । धरणिभृद्राजा पर्वतश्च ।

नारायणाङ्गिविमुखा यदि भक्तलोकाः

सन्त्यज्यते खलु तदा महता महत्त्वम् ॥७५॥

यथा वा —

दहनो भवति सुशीतो यदि करवीतो^१ विलेशयो रमते ।

मुञ्चति जगति तदानीमनुचितवाणीमहो पिशुनः ॥७६॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

उपमाकल्पकं वाक्यं यत्रसम्भवतोर्द्वयोः ।

अर्थयोस्तत्र भवति द्वितीया तु निदर्शना ॥७७॥

यथा—

परसन्तापको यस्तु सोऽपि सन्तापभाग् भवेत् ।

शशी विरहिसन्तापी हरनेत्राग्नितपितः ॥७८॥

[अप्रस्तुतप्रशंसां लक्षयति]—

अप्रस्तुतप्रशंसा स्याद् यदाऽप्रस्तुतवस्तुनः ।

कथनं प्रस्तुतार्थस्य भवेदुत्कर्षबोधकम् ॥७९॥

यथा—

सानन्दं वनदन्तिनो मदजलक्लिनोच्चकुम्भस्थलाः

^२सङ्कीडन्ति लसन्ति मत्तमहिषा युद्धाय दम्भोद्यताः ।

आधावन्ति विनोदिनस्ततश्चो मुग्धाः कुरङ्गादयः

शून्ये सम्प्रति मन्दिरे बहुतरे राजन् भवद्वैरिणाम् ॥८०॥

१ नीत इति पाठान्तरम् । २ शब्दाग्रन्ते । अतएव नात्मनेपदम् ।

अत्राप्रस्तुतस्य वैरिपलायनस्य कथनेन शत्रुप्रति राजप्रयाणस्योत्कर्षो बोध्यते ।

यथा वा—

उत्पत्तिर्बुधैरुद्धभवेन वृद्धिस्तु नन्दालये
लीला गोकुलबालकैरनुपदं हिंसा हि हिंसादिषु ।
उच्चैः प्रेमधनञ्जये यदुपतेर्द्वोत्सो भारते
को जानाति मनागपि त्रितितले चित्रं चरित्रं विधेः ॥८१॥

अत्राप्रस्तुतस्य यदुपतेः कथायाः कथनेन प्रस्तुतस्य विधेश्चित्रचरितस्योत्कर्षः ।

[अतिशयोक्तिं लक्षयति]—

भेदज्ञानसहायं यदाहार्यं निश्चयात्मकम् ।
विज्ञेयाऽतिशयोक्तिः सा यत्रान्याभेदबोधनम् ॥८२॥

यथा—

कनकलतायां कमलं कमले नीलोत्पलद्वितयम् ।
तदुपरि वरमधुपाली कलयति किल चञ्चलं चेतः ॥८३॥

यथा वा—

रम्भायुग्मे कनकलतिका श्रीफले सन्दधाना
प्रादूर्भूतं शशविरहितं तत्र शीतांशुविम्बम् ।
तत्र प्रान्ते परमकुटिला सद्वितीया मृणाली
ज्ञातुं चित्रं किमपि चरितं क समर्थोविधातु ॥८४॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

यदिचेदादिभिः शब्दैरसम्भावित वस्तुनः ।
उक्तिर्वाचोपमानस्यातिशयोक्तिरियं परा ॥८५॥

१ अर्जुने ।

यथा—

नक्षत्राणि रजःकणान् गणयितुं रोद्धुं गतिं मारुतीं
 सप्तद्वीपवतीमिमां वसुमतीमुत्तोल्य धर्तुं करे ।
 बाहुभ्यां यदि तर्तुमम्बुधिगणं कोऽपि क्षमश्चेद् भवेत्
 सङ्ख्यातुं कुशलो जनो भुवि तदा श्रीनाथ युष्मद्गुणान् ॥८६॥

यथा वा—

बिम्बं शरत्पर्वाणि निष्कलङ्कं
 स्रवत्सुधं चेदुदियात् सितांशोः ।
 तेनोपमीयेत मुखं तदानीं
 सानन्दमिन्दीवरलोचनायाः ॥८७॥

अतिशयोक्तेः प्रकारान्तराणि^१ विस्तरभयादुपेक्षितानि ।

[प्रतिवस्तूपमां लक्षयति]—

प्रतिवस्तूपमां विद्यादुपमानोपमेययोः
 वाक्ययोरेकधर्मश्चेद् विभिन्नपदबोधितः ॥८८॥

यथा—

तापं तनोति तपनो दहनः प्रदाहं
 शैत्यं करोति पवनो मलयाचलस्य ।
 क्षारं जलं जलनिधेर्यदि किं विचित्रं
 सङ्गीयते हि महतामचलः स्वभावः ॥८९॥

अत्र महतामुपना तपनादीनां पर्यवस्यति ।

यथा वा—

तपोमिरुग्रैगिरिजे भवत्या

हृतं मनो योगमलं भवस्य ।

विन्नोभितं वारि गभीरमब्धे-

र्न ज्योत्स्नया किं ललितैर्विकासैः ॥६०॥

अत्र ज्योत्स्नाया उपमा गिरिजायाः अब्धेरुपना भवस्यावसेया ।

[दृष्टान्तं लक्षयति]—

गम्यते यदि सादृश्यं प्रणिधानवशाद् द्वयोः ।

दृष्टान्तनामाऽलङ्कारस्तदा विद्धिरुदीर्यते ॥६१॥

यथा—

आलोकिते त्वयि भविष्यति कृष्ण तस्या-

हृष्टं मनः सपदि कुण्डिनभूषजायाः ।

पूर्वाचले समुदिते तरणौ प्रभाते

सद्यो विकासमयते कुसुमं नलिन्याः ॥६२॥

अत्र रुक्मिणीहृदयं कनकलवन् कृष्णस्य दर्शनं सूर्यवदिति प्रतीयते ।

यथा वा—

धीरोऽप्यधीरतां याति विलोक्य सुदृशो मुखम् ।

पूर्णं चन्द्रमसो बिम्बं दृष्ट्वाऽब्धिस्तरलायते ॥६३॥

[दीपकं लक्षयति]—

सकृदेवाभिधानं चेदुपमानोपमेययोः ।

धामिणो धर्मरूपायाः क्रियाया दीपकं स्मृतम् ॥६४॥

यथा—

दानेन भूपरिवृढस्त्रपया कुलस्त्री
वादेन चारुविनयेन च विज्ञविप्रः ।
सुरोदयेन दिवसं शशिना त्रियामा
शीलेन भूमिवलये किल भाति लोकः ॥६५॥

यथा वा—

शटाहरीणां मणयोऽहिपूनां
मुक्ताः समुन्मत्तमतङ्गजानाम् ।
कुचाः प्रशस्तान्वयकन्यकानां
ग्रहीतुमर्हाः किमु जीवितानाम् ॥६६॥

अत्रैकया क्रियाया^१ सहान्वयः ।

[तुल्ययोगितां लक्षयति]—

अप्रस्तुतानां वस्तूनां प्रस्तुतानामथापि वा ।
एकधर्माभिसम्बन्धे कथिता तुल्ययोगिता ॥६७॥

यथा—

किं ते पुरः सुतनु चम्पकदाम का वा
सौदामनी कनककेतकगर्भगश्रीः ।
स्मेराभिराममुखमण्डलसन्निधाने
पङ्केरुहस्य शशिनश्च कथा वृथाऽभूत् ॥६८॥

१ प्रथमोदाहरणे भानक्रियायां द्वितीयोदाहरणे तु ग्रहणानर्हत्वधर्मेण
प्रस्तुतानामन्वयः ।

यथा वा—

दानप्रवाहपरितोषितभूसुरस्य^१

सत्कीर्त्तिचन्द्रधवलीकृतभूतलस्य ।

कल्पद्रुमस्त्रिदशतोषणमात्रहेतुः

कस्ते पुरः क्षितिप का खलु कामधेनुः ॥६६॥

[व्यतिरेकं लक्षयति]—

उपमानाद् यदाधिक्यमुपमेयस्य^२ कथ्यते ।

तदेव व्यतिरेकाख्यमलङ्कारं प्रचक्षते ॥१००॥

यथा—

करतलप्रविनिन्दितपल्लवा

पदतिरस्कृतपद्मरुचिः स्फुटम् ।

मुखविनिर्जितशारदशर्वरी-

पतिविभा भुवि भाति सुलोचना ॥१०१॥

यथा वा—

नीचाशयमकूपारं^३ समुन्नतमहाशयः

गाम्भीर्यादिगुणै रामो जितवान् मैथिलीपतिः ॥१०२॥

आक्षेपं लक्षयति—

यः प्राकरणिकत्वेन वचनार्हस्य वस्तुनः ।

शब्दगत्या निषेधः स्यात् स आक्षेपः प्रकीर्त्तितः ॥१०३॥

१ विशिष्टशक्त्या कथितपदत्वबाधः । २ उपमानाधिक्येऽपि राजानक-
रुच्यकानुमत्या व्यतिरेकोऽर्वाचीनैः स्वीक्रियते । ३ समुद्रम् ।

यथा—

नलिनीदलमपि^१ तुलयति सा दहनेन ।

अलमथ सम्प्रति मुरहर बहुकथनेन ॥१०४॥

यथा वा—

उत्तापं तनुते हिमांशुरनिशं श्रीखण्डशैलानिल-

स्तस्या मञ्जुविलोलखञ्जनदृशो निर्माति मर्मव्यथाम् ।

माला पुष्पमयी तनौ च निहिता सद्यः स्फुलिङ्गायते

भूयः किं कथयामि निःशुष हरे हा हन्त नाहं व्रुवे ॥१०५॥

[विभावनां लक्षयति]—

विनाऽपि कारणं यत्र कार्योत्पत्तिर्निबध्यते ।

विभावनामलङ्कारं तत्र धीराः प्रचक्षते ॥१०६॥

यथा—

समुदयते हिमवामा सा वामा तापमाधत्ते ।

विकसति वनकुसुमाली मुरहर तालीदलद्युतिं लभते ॥१०७॥

अत्र कारणं विनैव नायिकायास्तापस्य पाण्डुरोगस्य च कार्यस्योत्पत्तिः ।

यथा वा—

भवत्यनातपे स्वेदो विना^२ वातेन वेपथुः ।

अशीते किञ्च रोमाञ्चः कएष सखि ते क्रमः ॥१०८॥

१ वरवा छन्दः । २ आतपादिकारणाभावेऽपि स्वेदादिकार्योदयादिह विभावना ।

विशेषोक्ति लक्षयति]—

हेतुसत्त्वेऽपि कार्यस्य यत्रानुत्पत्तिरुच्यते ।

काव्यज्ञैर्मन्यते तत्र विशेषोक्तिरलङ्कृतिः ॥१०६॥

यथा—

विकसति नहि मुखपद्मं सद्गनि समुपागते मित्रे ।

त्यजति न सखि तत्र रागं श्रुतिभासां सेवते चक्षुः ॥११०॥

यथा वा—

तत्र 'वदनामृतरश्माबुदिते कस्मात् परो दयिते ।

सम्भवति स्मरदाहो मनसि तदाहो न जानीमः ॥१११॥

[यथाङ्ख्यं लक्षयति]—

उद्देश्येषु विधेयानां नियतेन क्रमेण यः ।

अन्वयस्तमलङ्कारं यथासङ्ख्यं प्रचक्षते ॥११२॥

यथा वा—

एकस्त्वं नृपते विवेकविदितो रुच्यो रणग्रामणी

सम्मानं रतिकौशलं प्रहरणप्रागल्भ्यमुल्लासयन् ।

नित्राणां मृगशावसुन्दरदृशां विद्वेषिणां चान्हं

सौख्यं प्रेमचयं भयं च हृदये संवर्द्धयन् वर्तसे ॥११३॥

यथा वा—

अरौ हरौ बन्धुजने च राजन्

पुष्पान् भयं भक्तिभरं सुखं च ।

१ शैत्यकारणीभूतचन्द्रसद्भावेऽपि शैत्यानुदयाद् विशेषोक्तिः ।

ज्वलत्प्रतापेन विशुद्धबुद्ध्या

धनेन चैको रमसे धरायाम् ॥११४॥

[अर्थान्तरन्यासं लक्षयति] -

सामान्यस्य पदार्थस्य विशेषेण समर्थनम् ।

प्रथमोऽर्थान्तरन्यासप्रकारः परिकीर्तितः ॥११५॥

यथा—

सज्जनाः खलु नोज्झन्ति दुष्टानपि समाश्रितान् ।

विषमुद्रिरतोनागांश्चन्दनः किं विमुञ्चति ॥११६॥

यथा वा मदीयरसकौस्तुभे—

सर्वथाऽपि वृथाज्ञेया प्रार्थना दुर्जने मुहः ।

सुधासावि तचित्तोऽपि फणी न विषमुञ्चति ॥११७॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

विशेषस्य तथाऽर्थस्य सामान्येन समर्थनम् ।

द्वितीयोऽर्थान्तरन्यासप्रकारः समुदीरितः ॥११८॥

यथा—

आदावन्ते च तरणेविम्बं स्पर्शसुखप्रदम् ।

उदये प्रलये चापि स्थितिरतुल्या महीयसाम् ॥११९॥

[विरोधामासं लक्षयति]—

वस्तुगत्या विरोधस्य विरहेऽपि विरुद्धयोः ।

अभिधानमलङ्कारो विरोधामास इष्यते ॥१२०॥

१ कारणेन कार्यस्य कार्येण कारणस्य च समर्थनेऽप्यर्थान्तरन्यासः ।

२ जातेर्जातिगुणक्रियाद्रव्यैः सह गुणस्य गुणक्रियाद्रव्यैः सह क्रियायाः क्रियाद्रव्याभ्यां सह द्रव्यस्य च द्रव्येण सह विरुद्धतयाऽऽभासमागतया विरोधाभासस्य दशभेदाः ।

यथा—

हारः प्रवालं नलदो मृगालं

श्रीखण्डखण्डं मलयानिलश्च ।

भवद्वियोगे हरिणायताच्या-

दावाग्निवत् तापभरं तनोति ॥१२१॥

यथा वा—

कोमलमपि खलवचनं व्यथयति खलु मानसं सुधियाम् ।

निष्ठुरतरनपिलपितं सतां पुनर्मोदमातनुते ॥१२२॥

[स्वभावोक्तिं लक्षयति]—

शिशुस्त्रीतिर्यगादीनां स्वक्रियारूपवर्णनम् ।

स्वभावोक्तिमलङ्कारं ब्रुवते काव्यकोविदाः ॥१२३॥

यथा वा—

एकेन स्तनमेकं स्पृशति हरिः पाणिना मातुः ।

अपरेण स्तनमपरं धृत्वा मधुरं पयः पिबति ॥१२४॥

यथा वा—

स्मेरं सङ्कलयञ्छिखण्डवल्यं मूर्धाऽभिसन्धारयन्

कालिन्दीपुलिने वने तत इतो गाश्चारयन् निर्भयम् ।

वंशीचारुरवेण गोपवनिताचेतांसि सम्मोहयन्

साकं गोकुलबालकेन रमते मायाधरो माधवः ॥१२५॥

[व्याजस्तुतिं लक्षयति]—

स्तुतिर्निन्दामुखेनैव निन्दा स्तुतिमुखेन च ।

द्विविधा रसशास्त्रज्ञैर्व्याजस्तुतिरुदीरिता ॥१२६॥

यथा—

गङ्गे भस्मविलेपनं विषधराभूषाः शिरःस्था जटाः

शार्दूलद्विपचर्म चारु वसनं भालेऽनलीया शिखा ।

माला मुण्डमयी गले च गरलं त्वं चापि मौलिस्थिता

देवि त्वज्जलमज्जने तनुभृतां सद्यः क एष क्रमः ॥१२७॥

यथा वा—

गङ्गाभुजङ्गवरतुङ्गतरङ्ग सिन्धो

किं ते स्तवेन बहुना मणिमण्डितस्य ।

वारां निधेश्च वडवादहनैकबन्धोः

पातुं पयः क्षितितले वत कः समर्थः ॥१२८॥

[सहोक्तिं लक्षयति]—

एकव्यक्त्यन्वितो धर्म उभयत्रापि गम्यते ।

सहशब्दबलाद्यत्र सहोक्तिः साऽवधार्यते ॥१२९॥

यथा—

सह कमलकलापैः कोकमामोदयन्तः

सह निविडतमिस्रैरिन्दुकान्तिं हरन्तः ।

१ इह निन्दामुखेन गङ्गादेव्याः स्तुतिः प्रतीयते । २ अत्र स्तुतिमुखेन समुद्रस्य निन्दाऽवगम्यते ।

सह कुमुदकदम्बैर्वारिणारीविषादं
दिशिदिशि कलयन्तो भान्ति भानोर्मयूखाः ॥१३०॥

यथा वा—

हाराः पतन्ति विमलाः सह नेत्रवारां
धाराभिराशु विरहे तत्र राधिकायाः ।
श्वासः सहैव निशया पृथुतां च धत्ते
गोपीपते किमधिकं विनिवेदयामि ॥१३१॥

[विनोक्तिं लक्षयति]—

अन्यं^१ विना यदाऽन्यस्य स्यादशोभनता तदा ।
विनोक्तिनामालङ्कारं व्याहरन्ति मनीषिणः ॥१३२॥

यथा—

भक्तिं विनामधुरिपोः स्मरणं विदूरं
भक्तिश्च नैव हृदये स्मरणं विनाऽऽस्ते ।
मुक्तिर्विना तदुभयं नहि मर्त्यलोके
मुक्त्या विना न खलु गच्छति मर्त्यताऽपि ॥१३३॥

यथा वा—

निशा न दृश्या विधुना विनेयं
विना रजन्या मलिनो मृगाङ्कः ।
विनोभयं कैरविणी न हृष्टा
सृष्टा विधात्रा मदनोत्सवाय ॥१३४॥

१ अन्यं विनाऽन्यस्य समीचीनत्वेऽप्यपरः प्रकारो विनोक्तेरन्यैरङ्गीकृतः ।

[परिवृत्तिं लक्षयति]—

यः समैरसमैर्वाऽपि गुणैर्विनिमयो भवेत् ।
परिवृत्तिमलङ्कारं तं काव्यज्ञाः प्रचक्षते ॥१३५॥

यथा—

दृशं दत्त्वा प्रीतो निशि निशि शशाङ्काय रुचिरां
चकोरः स्वच्छन्दं सुखमसममाप्नोति नियतम् ।
शशाङ्को रामाणां प्रियविरहितानां च सुदृशां
दृशं नीत्वा दत्ते वपुषि वत तापं बहुतरम् ॥१३६॥

[प्रहर्षणं^१ लक्षयति]—

यत्नं विनैव सिद्धिर्या वाञ्छितार्थस्य जायते ।
प्रहर्षणपदारूपेयां ब्रुवते तामलङ्कृतिम् ॥१३७॥

यथा—

^२विद्युच्छटाघनघटावृतमन्तरीचं
भानुप्रभावरिहि सम्प्रति केशवोज्यम् ।
नक्तं विभेति नितरामिति बालमेनं
त्वं प्रापय स्वभवनं वृषभानुकन्ये ॥१३८॥

[भाविकं लक्षयति]—

भूतस्य भाविनो वाऽपि पदार्थस्य तु वर्णनात् ।
यत् प्रत्यक्षायमाणत्वं तद् भाविकमुदीरितम् ॥१३९॥

१ उद्योतकारादिभिस्त्वेष समाधावेवान्तर्भावितः । २ भाण्डीरवने
नन्दस्योक्तिरियम् ।

यथा—

एणीदृशो लोचनखञ्जनाञ्जनं

लग्नं प्रपश्यामि हरे तत्राधरे ।

१ तदङ्गसङ्गाय च भाविने पुनः

साक्षात्करोम्यच्युत चञ्चलं मनः ॥१४०॥

यथा वा—

इयं भवित्री हरिणायताक्षी

सौदामनीकाञ्चनतुल्यकान्तिः ।

जगज्जिगीषोर्मदनाधिपस्य

पश्याम्यहं सङ्गरजैत्रकेतुः ॥१४१॥

अत्र पश्यामीति^२ ।

[काव्यलिङ्गं लक्षयति]—

वाक्यार्थस्य कचित् कापि पदार्थस्य विशेषतः ।

यत् कारणस्य कथनं काव्यलिङ्गं तदुच्यते ॥१४२॥

यथा—

३ पुरा मुरारे तव नाम न स्मृतं

शरीरभाजेत्यवधारितं मया ।

स्मृत्याऽद्य मुक्तेन च न स्मरिष्यते

तदेतदागोयुगलं क्षमस्व मे ॥१४३॥

१ तत्पदेन प्रतिपक्षनायिकायाः परामर्शः । २ भाविनः प्रत्यक्षायमाणत्वम् ।

३ इह वाक्यार्थस्य हेतुत्वं ।

[पर्यायोक्ति लक्षयति]—

व्यञ्जनागम्य एवार्थो यत्र भङ्ग्याऽभिधीयते ।
काव्यज्ञास्तमलङ्कारं पर्यायोक्तं प्रचक्षते ॥१४४॥

यथा—

रामकृष्णौ पुरो वीक्ष्य हृदये कंसभूपतेः ।
सह शौर्येण धैर्येण सम्मदोऽवस्थितिं जहौ ॥१४५॥

अत्र कंसः शौर्यादिशून्योऽभूदिति व्यज्यते ।

यथा वा—

अनङ्गरङ्गप्रतिमं भवन्तं
विलोकयन्त्या मृगलोचनायाः ।
हृदि त्रपा वासमुदं मुरारे
चिरन्तनीमप्यजहाद् वताशु । १४६॥

अत्र सा निस्त्रयाऽभूदिति व्यङ्ग्यम् ।

[उदात्तं लक्षयति]—

उत्कर्षव्यक्तये' यत्तु वर्णनीयस्य वस्तुनः ।
उदात्तं तद् विशेषेण कथितं काव्यकोविदैः ॥१४७॥

यथा—

युष्मद्भिच्छुगणद्वारि मदवारिविशोभिताः ।
चुंहितानि वितन्वन्ति करिणो धरणीमणे ॥१४८॥

यथा वा—

युष्मद्भिर्गुणगङ्गाङ्गनाः समुचितामुत्तार्य वत्तस्थला-
 न्मुक्तालीं परितः क्षिपन्ति भवनप्रान्तेषु कौतूहलात् ।
 भोक्तुं तामथ मानसाख्यसरसीहंसाः सर्वंशा मुदा
 सम्प्राप्ताः क्षितिपालशाल भवतो गायन्ति नित्यं यशः ॥१४६॥

अत्र भिक्तुगृहसम्पद् वर्णनीयस्योत्कर्षं व्यनक्ति ।

[समुच्चयं लक्षयति]—

एकस्यैव^१ प्रधानस्य कारणस्य यदेतरे ।
 कार्योत्पत्तौ सहायाः स्युस्तदा ज्ञेयः समुच्चयः ॥१५०॥

यथा—

क्रूराः कामशरा मुहुः प्रतिदिशं गर्जन्ति पाथोधराः
 केकाः सङ्कलयन्ति मत्तशिखिनो वर्षासु हर्षाकुलाः ।
 कान्तो हन्त विदूर एव हृदयं दीनं नवीनं वयः
 सख्यः सन्ति न सन्निधौ कथमहं प्राणान् विधर्तुं क्षमा ॥१५१॥

अत्र दुःखे प्रधानकारणं कामशरः परे तत्साहाय्यकारिणः ।

यथा वा—

आच्छन्नं गगनं घनैरनुपमैः केकामनेकाममी
 कुर्वन्ति प्रमदावृताश्च शिखिनः प्रौढाः कदम्बानिलाः ।
 भीमा प्रावृषि यामिनी विदधते कोलाहलं दर्दरा
 मानः सम्प्रतिपद्यते सखि कथं जागर्ति देवः स्मरः ॥१५२॥

१ गुणयोः क्रिययोर्गुणक्रिययोर्वा यौगपद्येऽस्य प्रकारान्तरम् ।

अत्र मानभङ्गे मेघाच्छन्नं गगनं प्रधानकारणम् इतरे तत्सहायकाः ।

[पर्यायं लक्षयति]—

सम्बन्धः स्यादनेकत्र क्रमेणैकस्य वस्तुनः ।

यस्तं पर्यायनामानमलङ्कारं प्रचक्षते ॥१५३॥

यथा—

आसीत् पूर्वमगाधसिन्धुसलिले निस्सृत्य तस्मादरं

शम्भोर्भालतलेऽनलेन वलिते तिष्ठञ्छिरो भूषयन् ।

स्फीतः^१ शीतकरोऽथ विस्तृतनभोमध्ये गतश्चारुतां

सोऽयं सम्प्रति बाधते यदि तदा कस्मै किमाचक्ष्महे ॥१५४॥

अत्रैकस्य शशिनः क्रमेणानेकत्र सम्बन्धः ।

यथा वा—

उद्भूतः करिराजकुम्भयुगले वृद्धिं गतो भास्करे

प्रातः पङ्कजकोटरेषु ललितां चक्रे विरावस्थितिम् ।

लीलां संविदधौ तवाधरदले सोऽयं सरोजानने

रागः सम्प्रति लक्ष्यते तु हृदये बाले किमित्यद्भुतम् ॥१५५॥

अत्रैकस्य^२ रागस्यानेकत्र सम्बन्धः ।

[अनुमानं लक्षयति]—

यत्र साध्यस्य संसिद्धिः साधनेन विधीयते ।

अनुमानमलङ्कारं तं वदन्ति विचक्षणाः ॥१५६॥

१ वृद्धिं गतः । २ रागस्य भेदेऽप्यभेदाध्यवसायादैक्यम् ।

यथा—

यत्र किञ्चिदपि लोललोचना
 पश्यति स्मरशिलीमुखवली ।
 तत्र निष्पतति तद्धि सुभ्रुवो-
 मन्मथोऽपि वशतामुपागतः ॥१५७॥

यथा वा—

यत्र पुंसि हरिभक्तिरुत्तमा
 तत्र तिष्ठति दया दयानिधेः ।
 तद्धि भक्तिवशगो जनार्दनो-
 भक्तलोकभवशोकमोचनः ॥१५८॥

[परिकरं लक्षयति]—

प्रत्याध्यते विशेष्यस्य यत्रोत्कर्षो विशेषणैः^१ ।
 अलङ्कारः परिकरः सुधीभिः सोऽभिधीयते ॥१५९॥

यथा—

यशोनिशाधीशविशोभिताखिल-
 क्षमाधराम्भोधिनभोमहीतलः ।
 प्रतापसन्तापितवैरिमण्डलो-
 रराज राजा^२ क्षितिपाकशासनः ॥१६०॥

१ साभिप्रायानेक विशेषणसङ्घाव एवायमलङ्कारः । २ अत्रोदाहरणद्वये राज्ञो विशेषणानां साभिप्रायत्वम् ।

यथा वा—

प्रतापतपनोत्तापतापितारिकुलाङ्गनः ।

राजते नृपतिर्दानैस्तोषिताखिलभूसुरः ॥१६१॥

[व्याजोक्तिं लभयति]—

व्यानेन गोपनं यत्र कथञ्चिद्व्यक्तवस्तुनः ।

व्याजोक्तिं तमलङ्कारं व्याहरन्ति मनीषिणः ॥१६२॥

यथा—

मध्येस्थिता गुरुजनस्य विलोक्य कान्तं

स्वेदाम्बुपूरिततनुः सुमुखी बभूव ।

ऊर्मागमस्य महिमाऽतिमहानिदानी-

मित्युक्तवत्यतिमृदुस्मितमाततान ॥१६३॥

अत्र नायिकाया व्यक्तस्य सात्त्विकभावस्य गोपनम् ।

यथा वा—

प्रियमालोक्य^१ सुमुखी रोमाञ्चनिचयाञ्चिता ।

सस्मितं स्तुतिमारेभे मलयद्रिनभस्वतः ॥१६४॥

[परिसङ्ख्यां लक्षयति]—

यदन्यस्य समानस्य व्यवच्छेदाय जायते ।

कथनं परिसङ्ख्यां तामाहुः काव्यविशारदाः ॥१६५॥

यथा—

किं ध्येयं सुधियां मुरारिचरणः किं कार्यमार्यव्रतं

किं रम्यं धरणीमणेः शुचियशः श्लाघ्या भृशं का दया ।

१ अत्रापि व्यक्तस्य सात्त्विकभावस्य गोपनम् ।

किं देयं मुजनाय चारु हृदयं किं भूषणं योषितां
लज्जा किं जनरञ्जनं सुविनयः किं चित्रमेतज्जगत् ॥१६६॥

इयं प्रश्नपूर्विका परिसङ्ख्यः ।

अप्रश्नपूर्विका यथा—

नारायणपदे प्रेम नच हेमगृहादिषु ।
चिन्ता परमधर्मेषु नाधर्मेषु मनीषिणाम् ॥१६७॥

[अन्योऽन्यं लक्षयति]—

यत् परस्परमुत्कर्षकारणत्वं पदार्थयोः ।
तदन्योऽन्यमलङ्कारं ब्रुवते काव्यकोविदाः ॥१६८॥

यथा—

हरिणा शोभते लक्ष्मीर्लक्ष्म्या च शोभते हरिः ।
जानक्या राजते रामोरामेणापि च जानकी ॥१६९॥

यथा वा—

धरण्या शोभते राजा राज्ञा च धरणी भृशम् ।
भारत्या भासते विद्वान् विदुषा चैव भारती ॥१७०॥

[उत्तरं लक्षयति]—

अनुपात्तमपि प्रश्नवाक्यं यत्र प्रकल्प्यते ।
उत्तरश्रुतिमात्रेण तदुत्तरमितीष्यते^२ ॥१७१॥

१ व्यवच्छेदकस्य वाच्यत्वे शाब्दी गम्यत्वे चार्थीयं भवति । २ इतरस्य -
वृत्तितात्पर्यविरहे सत्त्वान् परिसङ्ख्यातोभिद्यते त्वस्यासकृत्प्रश्नपूर्वकोत्तर-
रूपोद्वितीयः प्रकारः ।

यथा—

क्रेता विद्रुममुक्तानामहमेव वणिक्पते ।
गृहीत्वा मूल्यमुचितं त्वरितं सम्प्रयच्छ ताः ॥१७२॥

अत्र क्रतुरुत्तरेण वणिक्प्रश्नस्योन्नयनम् ।

[सूक्ष्मं लक्षयति]—

अन्यस्मै क्रियते यत्र सूक्ष्मार्थस्य प्रकाशनम् ।
केन चित् स्मारकेणोदं सूक्ष्ममित्यभिधीयते ॥१७३॥

यथा—

दूरादेव प्रियं ज्ञात्वा रतिलोलुपमानसम् ।
करोक्तिसस्मिता तन्वी लघु^१ लीलाञ्जमुद्रणम् ॥१७४॥

यथा वा रसकौस्तुभे—

समुपेते^२ निजदयिते गुरुसविधस्थायिनी सुमुखी ।
विलिखति नखेन भूमौ मुहुरपि विधुमण्डलं विदुषी ॥१७५॥

[सारं लक्षयति]—

उत्तरोत्तरमुत्कर्षप्रत्ययोयत्र जायते ।
सर्वालङ्कारसारस्तु सारस्तत्राभिधीयते ॥१७६॥

यथा—

देशेषु मिथिला^३ श्रेष्ठा तत्र सीरध्वजालयः ।
सतीशिरोमणिस्तत्र सीता रघुपतिप्रिया ॥१७७॥

१ शीघ्रम् । २ चन्द्रमण्डलवल्लोचनासेचनकत्वावगमनाय तल्लेखः ।

३ नगरीवाचकस्य देशे रूढिः ।

यथा वा—

सारं भवेऽत्र धरणी धरणी पुरीयं
 पुर्यां च हर्म्यपटलं रजताममुच्चैः ।
 हर्म्येऽपि फुल्लकुसुमोच्चयचारुतल्पं
 तल्पे तथा प्रियतमा स्मरजैत्रहेतिः^१ ॥१७८॥

[असङ्गतिं लक्षयति]—

भिन्नदेशगतत्वेन कार्यकारणभूतयोः ।
 अर्थयोरभिधाने स्यादसङ्गतिरलङ्कृतिः ॥१७९॥

यथा—

कोदण्डच्युतवाणो दाशरथेर्मेथिलीभर्तुः ।
 पतति निशाचरनाथे^२ विदीर्यते दनुजबल्लभाहृदयम् ॥१८०॥

यथा वा—

गरलं मुखे खलानां सम्मुद्यति सज्जनः सहसा ।
 तरुणीहृदि कुचमारो यूनां वत खिद्यते चेतः ॥१८१॥

[समाधिं लक्षयति]—

कारणान्तरसन्वेऽपि^३ यत्राकस्मिककारणात् ।
 स्यात् सौकर्यं तु कार्यस्य समाधिः सोऽभिधीयते ॥१८२॥

१ हेतिरायुधम् । २ रावणे । ३ कारणान्तरापतनं समुच्चये खलेकपात-
 कान्यायेन इहतु काकलालीयन्यायेनेति भेदः ।

यथा—

गिरिजामानभङ्गाय व्याकुलस्य पिनाकिनः ।

रावणेनोपकाराय चालितो रजतावतः^१ ॥१८३॥

यथा वा—

भर्तुर्गमनरोधाय स्थितायाः पुरतो मम ।

साहाय्यमकरोदालि कोकिलः कलनिस्वनैः ॥१८४॥

[सनं लक्षयति]—

^२वस्तुनोस्तुज्यगुणयोर्योगस्यौचित्यचर्चया ।

प्रशंसनं विशेषेण समाख्याञ्जल्लङ्कतिर्मता ॥१८५॥

यथा—

लावण्यातिशयेन निमित्तिकृतो धातुः परं कौशलं

सीता यद्दर्चिता त्रितौ मृगदृशां सौन्दर्यदर्पापहा ।

पुंसां रूपमदं च यद् दवयितुं रामोऽभिरामः कृतः

ख्यातं सम्प्रति सङ्गमे तदनयोर्वैदग्ध्यमस्याधिकम् ॥१८६॥

यथा वा—

पूर्वं रामसरूपतामयमितः कृष्णस्तदा सङ्गिनी

कुञ्जेयं सखि संस्थिताऽस्य^३ सदृशी प्राणाधिका प्रेयसी ।

तस्मादत्र जनौ समेत्य मथुरापुर्यां समर्यादयो-

र्जातः सम्प्रति सङ्गमः समुचितः श्लाघ्यस्तयोः सर्वथा ॥१८७॥

१ कैलासः । २ द्वयोस्तृष्टयोरपठष्टयोरिव वा योगस्य प्रशंसायां समम् ।

३ मृता ।

[विषमं लक्षयति]—

नोपैति घटनां यत्र द्वयोः सम्यन्धिवस्तुनोः ।

योगो विलक्षणतया विषमालङ्कृतिस्तु सा ॥१८८॥

यथा—

इयमलौकिकमलता श्रुता

कृशतनुः क मतोन्नतमा लता ।

क च कठोरकुठारनिपातनं

किमनयोरुचितः सखि सङ्गमः ॥१८९॥

यथा वा^१—

जलदोऽयमिति ज्ञात्वा मयाऽसेवि तृषा घनः ।

वहिरस्तु जलं चञ्चुश्चूर्णिता करकोत्करैः ॥१९०॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

जनकस्य गुणाद्यत्र विजातीयो भवेद्गुणः^२ ।

जन्यस्य तत्र विषमो द्वितीयः परिकीर्तितः ॥१९१॥

यथा—

युष्मत्पाणिभुजङ्गसङ्गमसमं सङ्ग्रामभीष्माङ्गणे

सम्प्राप्यासिभुजङ्गिकाऽसिततनुर्गर्भं दधौ याऽचिरात् ।

प्रासूताम्बरमण्डले शुचियशः पिण्डाण्डमेषा पुरा

भूमीपाल तदेव सम्प्रति शशी विष्वक् समुज्जृम्भते ॥१९२॥

१ 'कर्तुः क्रियाफलावाप्तिर्नैवानर्थश्च यद्भवेत् ।' इत्यन्यत्र लक्षितस्य विषम-
प्रकारान्तरस्यैवेदमुदाहरणम् । २ एतद्वदङ्गुणशब्दौ क्रिययोरप्यु-
पलक्षकौ ।

अलङ्कारमञ्जरी

[विचित्रं^१ लक्षयति]—

इष्टकार्यविरुद्धा चेत् कृतिरिष्टस्य कारणम् ।

विचित्रनामाऽलङ्कारः कृतिभिस्तिर्हि कीर्त्यते ॥१६३॥

यथा—

अपमानं स्वमानाय जीवनाय रणे मृतिम् ।

अङ्गीकरोति सानन्दं को मूढः किङ्करात् परः ॥१६४॥

[अधिकं लक्षयति]—

यदाधारमहन्वार्थमाधेयाधिक्यकीर्तनम् ।

अधिकं तमलङ्कारं प्रथमं परिचक्षते ॥१६५॥

यथा—

धराधरास्तुङ्गतरङ्गतयो-

नद्यो नदा भूमिरुहाः समुद्राः ।

लीलां यदङ्गे कलयन्ति सेयं

प्रसूनवद् भूर्भुजगेन्द्रमौलौ ॥१६६॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

यदाधेयमहन्वार्थमाधाराधिक्यकीर्तनम् ।

अधिकारयमलङ्कारं द्वितीयं तं विदुर्वधाः ॥१६७॥

यथा—

विरञ्चिवैकुण्ठो^२ धनपतिरनन्तः शतमखः

प्रचेताः शीतांशुर्मरुदहिमधामा हुतवहः ।

१ उद्योतकारेण त्वयं विषमेऽन्तर्भावितः । २ वैकुण्ठो विष्णुः ।



दृष्टान्तश्च प्रेम्णा परिचरति यां पुण्यजननी-

मनङ्गारिर्गङ्गां वहति शिरसा तामनुपलम् ॥१६८॥

[प्रत्यनीकं लक्षयति]—

प्रतिपक्षोत्कर्षफला प्रतिपक्षाश्रितस्य या ।

तिरस्क्रिया प्रत्यनीकं भाषन्ते काव्यकोविदाः ॥१६९॥

यथा—

भवद्य शोभिः सततं सितीकृते

नभःस्थले प्राप्तपराभवः प्रभो ।

भवद्विषां स्वर्गजुषां मृगीदृशः

प्रसह्य सन्तापयति क्षपापतिः ॥२००॥

अत्र त्वमापराभूतस्त्वयि-प्रतिकर्तुमक्षमश्चन्द्रस्त्वदीयाः सन्तापयतीति बोध्यते ।

यथा वा—

शरीरकान्त्या भवता विनिर्जितो-

हरे मनोभूः प्रतिकर्तुमक्षमः ।

त्वदाश्रितं बल्लवबल्लभाकुलं

समीक्ष्य लक्ष्यं कलयत्यनुक्षणम् ॥२०१॥

[मीलितं लक्षयति]—

निगूहनं पदार्थस्य समानेनैव लक्षणा ।

यत् पदार्थान्तरेणैतन्मीलितं कथितं बुधैः ॥२०२॥

१ उभयत्र क्रमेण राज्ञएव हरेरेव चोत्कर्षो व्रज्यते ।

यथा—

नीत्वा^१ करेण त्रिपुलं नवनीतगोलं
 कृष्णः पलाय्य यमुनासलिलेऽवस्थे ।
 तत्रागताऽपि कुपिता त्वरितं यशोदा
 पूरात्^२ पृथङ् न तनयं प्रवभूव ब्रुद्धुम् ॥२०३॥

यथा वा—

सपत्नीस्तनकस्तूरीलाञ्छितं व्रीक्षमाणया ।
 वक्षः श्रीकृष्णचन्द्रस्य राधया नैव लक्षितम् ॥२०४॥

[एकावलीं लक्षयति]—

विशेषणतया पूर्वं पूर्वं प्रति परं परम् ।
 स्थाप्यते चेत् तदा प्राज्ञैः प्रथमैकावलीरिता ॥२०५॥

यथा—

मधौ प्रमोदाय रतार्थिनां निशा-
 निशाः शशाङ्कस्य कलाभिरुज्ज्वलाः ।
 कलाः शशाङ्कस्य कलङ्कवर्जिता-
 मनोभवस्यैकसहायतामिताः ॥२०६॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

पूर्वपूर्वपदार्थेषु विशेषणतया यदि ।
 व्यपोह्यन्ते^३ परपरे द्वितीयैकावली तदा ॥२०७॥

१ उभयोरेकवर्णतया भेदाग्रहः । २ यमुनासलिलसमूहात् । ३ निराक्रियन्ते ।

यथा—

न तत् पुरं यत्र न सन्ति सज्जना-

न सज्जना यत्र न वैष्णवी कथा ।

कथा न सा यत्र रतिर्नचेतसो-

रतिर्न सा या न विमुक्तिदायिनी ॥२०८॥

यथा वा—

न तन्मुखं यन्न सचाहलौवनं

न लोचनं यन्न कटाक्षवञ्चितम् ।

न वा कटान्नः स च मञ्जुलभ्रुवो-

न येन यूनो हृदयं विदार्यते ॥२०९॥

[स्मृतिं लक्षयति]—

समानदर्शनोद्बुद्धसंस्कारजनिता स्मृतिः^१ ।

अनुभूतपदार्थस्य स्मृत्यलङ्कार उच्यते ॥२१०॥

यथा—

^२कलाभिरापूरितमिन्दुमण्डलं

मनोहरं कालकलङ्कभासितम् ।

समीक्ष्य लोलेक्षणमञ्जनाञ्चितं

स्मराम्यहं लक्ष्मण मैथिलीमुखम् ॥२११॥

१ स्मरणात्मकं ज्ञानम् । २ श्रीरामस्योक्तिरियम् ।

यथा वा —

कुरङ्गस्य वनप्रान्ते प्रसमीक्ष्य विलोचनम् ।

सौमित्रे चेतसा सैव कुरङ्गाक्षी निरीक्ष्यते ॥२१२॥

[भ्रान्तिमन्त्रं लक्षयति]—

अप्राकरणिकत्वेन स्यात् प्राकरणिकस्य यत् ।

संवेदनं^१ भ्रान्तिमान् स नाम्नालङ्कार इष्यते ॥२१३॥

यथा—

प्रवालरुचिरे पाणौ मुक्ताः कोकनदत्विषः ।

निरस्यति सरोजाक्षी मुग्धा गुञ्जाधिया बहिः ॥२१४॥

यथा वा—

गङ्गोत्सङ्गसमूहूतं विशखण्डं विभावयन् ।

भोक्तुं हरशिरश्चन्द्रं जिघृक्षति गजाननः ॥२१५॥

[तृतेषु लक्षयति]—

आक्षेप उपमानस्य प्रतीपः प्रथमो मतः ।

द्वितीयस्तु तिरस्कारफला तस्योपमेयता ॥२१६॥

वैयर्थ्यमुपमानस्य किमर्थमिदमेष यः ।

आक्षेपः स तृतीयोऽपि प्रकारस्तस्य कीर्तितः ॥२१७॥

यथा—

लावण्यैकतरङ्गिणीं सुवदनां वाचा पिकद्वेषिणीं

चञ्चल्लोचनशालिनीं च भवतीं सृष्ट्वा विधात्रा पुनः ।

किं विद्युल्लतिका कृता विरचितः किं वाङ्माली विधुः
किं पिशुषरसः कृतोऽनिलचलं किं निर्मितं पङ्कजम् ॥२१८॥

यथा वा—

उद्यत्सत्यगिरं महाबलवरं शूरं रुचामाश्रयं
दातारं धरणीमणे सुयशसं सृष्ट्वा भवन्तं ब्रितौ ।
धात्रा किं रचितः स धर्मतनयः^१ किं भीमसेनो युवा
किं^२ जिष्णुर्नकुलश्च कर्णनृपतिः किं रन्तिदेवः शिविः ॥२१९॥

[सामान्यं लक्षयति]—

गुणसाम्यप्रभावेण यदैकात्म्यावभासतम् ।
द्वयोः पदार्थयोरेतत् सामान्यं परिकीर्तितम् ॥२२०॥

यथा—

नीलवासोवृता तन्त्री कस्तूरीपङ्कचर्चिता ।
तमिस्त्रासु च घोरासु सुखं यात्यभिसारिका ॥२२१॥

यथा वा—

श्रीखण्डपङ्कपटलं धवलाश्च माला-
बाला विधाय वसनं हिमशैलशुक्लम् ।
चन्द्रप्रभैकमिलिता चलिताऽभिसारे
संलक्ष्यते सहचरेण मनोभुवैव^३ ॥२२२॥

१ श्रुतिष्ठिरः । २ अर्जुनः । ३ नत्वन्येन केनापीत्यर्थः ।

विशेषं लक्षयति]—

विना प्रसिद्धमाधारं याऽऽधेयस्य व्यवस्थितिः ।

विशेषनामाञ्जलङ्कारः प्रथमः स प्रकीर्तितः ॥२२३॥

एकस्य युगपद् वृत्तिरनेकविषया पुनः ।

एकरूपतया सोऽयं द्वितीयः समुदाहृतः ॥२२४॥

कार्यान्तरं विदधतः कार्यस्यान्यस्य वस्तुनः ।

यद् विधानमशक्यस्य संविशेषस्तृतीयकः ॥२२५॥

यथा—

तव कीर्तिलता देव व्योम्नि विस्तारमागता ।

तारकाः कलिकास्तस्याः कुसुमं विधुमण्डलम् ॥२२६॥

यथा वा—

त्वमेव वससि स्वान्ते कान्ते बहिरपि स्फुटम् ।

कुसुमेषोः प्रभावेण त्वन्मयं जगदेव मे ॥२२७॥

यथा वा—

भवतीं सृजता बाले सृष्टा किं नैव वेधसा ।

लावण्यवापिका काऽपि चन्द्रेन्दीवरशालिनी ॥२२८॥

तद्गुणं लक्षयति]—

स्वगुणं यत् परित्यज्य पदार्थः प्रतिपद्यते ।

अत्युत्कृष्टं परगुणं तद्गुणः स प्रकीर्तितः ॥२२९॥

यथा—

ओष्ठविद्रुमकान्त्या^१ मे दन्ता माणिक्यभामिताः ।

कान्ते श्वेतस्मितेनाशु पुनस्ते धवलीकृताः ॥२३०॥

यथा वा—

श्रीकृष्णारुचिसम्प्रकाद् राधा श्यामलतां गता ।

तदीयस्मितकर्पूरैरानीता स्वां रुचिं पुनः ॥२३१॥

[अतद्गुणं लक्षयति]—

अप्रस्तुतो न्यूनगुणः प्रस्तुतस्य गुणं यदा ।

उत्कृष्टमपि नादत्ते तदैव स्यादतद्गुणः^२ ॥२३२॥

यथा—

सरागे हृदये तस्याः सदा सुन्दर तिष्ठसि ।

मनागपि न रक्तोऽसि किमिदं चरितं तव ॥२३३॥

[प्रकारान्तरं लक्षयति]—

अप्रस्तुतं वस्तरूपं यदा प्रस्तुतवस्तुना ।

नादीयतेऽचलत्वेन तदाऽन्यः स्यादतद्गुणः ॥२३४॥

यथा—

गङ्गाजलेन धौतस्य यमुनासलिलेन वा ।

शङ्खस्य शुक्लता सैव वर्धते हसते न वा ॥२३५॥

[व्याघातं लक्षयति]—

एकेन साधितं वस्तु साधयेच्चेत् परोऽन्यथा ।

उपायेन तु तेनैव व्याघातस्तर्हि कथ्यते ॥२३६॥

१ अत्र द्विधः । तद्गुणः । २ सामान्यविशेषभावाद् विशेषोक्तेरस्य
वैलक्षण्यम् ।

यथा—

करस्पर्शेन नलिनीं सायं विधुरजिग्लपत् ।
आजिह्वदद् रविः प्रातः करस्पर्शेन तां पुनः ॥२३७॥

[सृष्टिं लक्षयति]—

चमत्कारप्रसूरेककाव्येऽलङ्कारयोर्मिथः ।
स्थितिर्या नैरपेक्ष्येण सा संसृष्टिरिहोच्यते ॥२३८॥

यथा—

मृतावासे वासः इत्यादौ पूर्वोक्तये । तत्र हि द्वेकानुप्रासपदस्तेष्वयोरनैर-
पेक्ष्येण स्थितिः ।

[सङ्करं लक्षयति]—

अङ्गाङ्गिभावे सन्देहे तथैकाश्रयवेशने ।
सापेक्षताऽलङ्कृतीनां सङ्करस्त्रिविधः स्मृतः ॥२३९॥

यथा—

‘लावण्यामृतजलधौ मुखशशिनो मञ्जतः सुदृशः ।
वेणी धौतकलङ्कश्रेणीत्यवधारितं त्रिदुषा ॥२४०॥

अत्र रूपकोत्प्रेक्षयोरङ्गाङ्गिभावेन सङ्करः । प्रकारान्तरोदाहरणे परतोऽन्ये ।

‘वेणीदत्त’ कवेः क्लृप्ता दीप्ताऽलङ्कारमञ्जरी ।
इयमास्तां चिरं विद्वच्चञ्चरीकप्रमोदिनी ॥२४१॥

इति मैथिलनहाकविवेणीदत्ताशर्मनिर्णिताऽलङ्कारमञ्जरी सम्पूर्णा ।

मिथिलाविद्यापीठग्रन्थमाला

१. प्राचीनाचार्यग्रन्थावली

१. तत्त्वचिन्तामणिः—गङ्गेशोपाध्यायविरचितः आलोक-दर्पण-संवलितः ।
प्रत्यक्षखण्डे प्रामाण्यवादान्तः प्रथमो भागः । १९५७
मूल्यम्—१२.००
२. काव्यपरीक्षा—श्रीवत्सलाञ्छनभट्टाचार्यविरचिता । १९५६ मूल्यम्—८.००
३. पारिजातहरणम्—महाकाव्यम् कविकर्णपूरविरचितम् । १९५६ मूल्यम्—८.००
४. काव्यलक्षणांशुः—सिंहलाचार्य-रत्नश्रीज्ञानविरचिता दण्डि-काव्यादर्शटीका ।
१९५७ मूल्यम्—१५.००
५. वैशेषिकदर्शनम्—अविज्ञातकर्तृकप्राचीनव्याख्योपेतम् । १९५७ मूल्यम्—६.५०
६. अभिज्ञानशकुन्तलम्—कालिदासकृतं शङ्कर-नरहरिकृतटीकाद्वयोपेतम् ।
१९५७ मूल्यम्—१५.००
७. आगमडम्बरम्—नाटकं जयन्तभट्टकृतम् ! यन्त्रस्थम् ।
८. लीलावती—भास्कराचार्यकृता दामोदरमिश्रकृतवासनोद्भासिता ज्योतिषग्रन्थः
१९५९ मूल्यम्—१४.००
९. मन्त्रकौमुदी—देवनाथठ्ठकुरुकृता । १९६० मूल्यम्—६.००
१०. कुमारिलकारिकावली—कुमारिलस्वामिपादकृता ।
११. रसतरङ्गिणी—रामानन्दठ्ठकुरुकृता । १९६१ मूल्यम्—२.२५
१२. अलङ्कारमञ्जरी—वैष्णोदत्तकृता । १९६१ मूल्यम्—२.००
१३. पदार्थयदिव्यचक्षुः—उमापत्युपाध्यायकृतम् । १९६१
१४. रत्नकोशमतवादायः— यन्त्रस्थः ।
१५. लक्षणांशुः—उदयनकृता तार्किकप्रवरशशिनाथभाकृतटीकासहिता ।
यन्त्रस्था ।
१६. लक्षणावली—उदयनकृता वेशवभट्टकृतटीकासहिता । यन्त्रस्था ।

२. अर्वाचीनाचार्यप्रबन्धावली

१. गमावनारप्रकीर्णप्रबन्धावली—प्रथमः खण्डः । १९५६ मूल्यम्—११.००
२. त्रितलावच्छेदकतावादः—नव्यन्यायग्रन्थः पण्डितप्रवरश्रीशशिनाथ (भा)
शर्मकृतः १९५६ मूल्यम्—४.५०
३. लिङ्गवचनविचारः—व्याकरणग्रन्थः पण्डितदिनबधुभाविरेचितः १९५४
मूल्यम्—४.००
४. विमण्डलवक्रविचारः—ज्योतिषग्रन्थः पण्डितश्रीदयानाथ भा विरेचितः १९५४
मूल्यम्—२.००

3. Studies in English

1. *History of Mithila*:—by Dr. Upendra Thakur
[1956 A.D.] Price Rs. 17.50
2. *History of Navya Nyaya in Mithila*:—by Prof. Dinesh Chandra Bhattacharya [1958 A. D.] Price Rs. 13.50
3. *Vachaspati Misra on Advaita Vedanta*:—by Dr. S. S. Hasurkar [1959 A. D.] Price Rs. 15 00

४. महायानसंस्कृतग्रन्थावली

१. अवदानशतकम्— मूल्यम्—१२.५०—१०.००
२. ललितावस्तरः— मूल्यम्—१२.५०—१०.००
३. दिव्यावदानम्— १९५६ मूल्यम्—२०.००,—१६.००
४. मध्यमकशास्त्रम्— १९५६ मूल्यम्—१२.५०,—१०.००
५. अवदानकल्पलता—प्रथमोभागः मूल्यम् १२.५०,—१०.०० } भागद्वयं सहैव
६. अवदानकल्पलता—द्वितीयोभागः मूल्यम् १२.५०,—१०.०० } ग्राह्यम् ।
७. जातकमाला— मूल्यम्—१२.५०,—१०.००

मुद्रणार्थं प्रस्तुताः ग्रन्थाः

न्यायचतुष्टयन्यायिका—न्यायसूत्रभाष्यवार्तिकतात्पर्यपरिशुद्धिरूपा सटीका
सूत्रत्रयात्मकः प्रथमः खण्डः ।
सुलोचनामाधवचम्पूः—नैप्रायिकप्रवरधर्मदत्त(बच्चा) भा कृता ।
श्रीमद्भागवतम्—अनेकसम्प्रदाय व्याख्यासहितम् ।
तत्त्वचिन्तामणिः—आलोकदर्पणान्वितः प्रत्यक्षखण्डे द्वितीयो भागः ।





